

MATUSIK TAMÁS

A személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések a nyomozási bíró eljárásában

A nyomozási bíró eljárásának speciális szabályait a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) csupán néhány szakasza¹ szabályozza külön cím alatt, ezekben a nyomozási bíró hatáskörére, illetékességére, az ülésre mint eljárási formára, a határozat tartalmára és a jogorvoslatra vonatkozó rendelkezések is megtalálhatók. Ezt a rövid speciális joganyagot az általános szabályokkal együtt kell alkalmazni, amelyek közül a nyomozási bíró eljárásában ténylegesen elsősorban a Be. első kilenc fejezete – kiemelten a nyomozás és a kényszerintézkedések címei –, továbbá a bírósági eljárás általános rendelkezései kapnak szerepet. A nyomozási bíró eljárásában nem születik döntés a bűnösség kérdésében, így első látásra úgy tűnik, hogy határozathozatala során az anyagi jogi szabályok háttérbe szorulnak. Emellett a nyomozási bíró intézményének 2003. évi bevezetése óta az ügyszakot érintően közzétett hazai bírósági határozatok, vélemények és szakmai anyagok kisebb száma², a kapcsolódó kommentárok rövidebb terjedelme is azt mutatja, hogy a jogi gondolkodás egy része hosszabb idő óta a büntetőeljárás kevésbé izgalmas területének tekinti az ügyszakot.

Ezzel a nézőponttal nehéz vitatkozni akkor, ha kizárólag a hazai joganyag (jogsabályok és közzétett bírósági joggyakorlat) terjedelmét vesszük alapul. Mindazonáltal a nyomozási bíró egyik leggyakoribb és a törvényi felsorolásban is első helyen feltüntetett feladata, a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekről való döntés konkrét ügyekben erősen foglalkoztatja

¹ Be. 207–215. §

² Éveken keresztül szinte csak a Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumának vezetése foglalkozott részletesebben és nagyobb terjedelemben az ügyszak gyakorlati szempontjaival a kollégium közzétett összefoglaló anyagaiban és vizsgálati jelentéseiben, nagyban hozzájárulva számos eljárásjogi kérdés megnyugtató módon való tisztázásához. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma a 2011. május 4-én közzétett 93. számú kollégiumi véleményében (93. Bkv.) hosszú idő után igyekezett a joggyakorlat egységesítésének helyeselhető igényével magasabb szinten rendezni néhány, kifejezetten ezt az ügyszakot érintő eljárási kérdést azzal együtt is, hogy – amint arra a megfelelő rendelkezések elemzésénél kitérek – a vélemény 2. pontjának egyes megállapításai álláspontom szerint ellentétesek a Be. hatályos rendelkezéseivel. Emellett említeni kell az Alkotmánybíróság néhány határozatát is, amelyek a nyomozási bíró szerepével, feladatának jellegével foglalkoztak, és világosan mutattak rá a bírósági hatáskör garanciális jellegére.

mind a társadalmat, mind a büntetőeljárások különböző eljárási pozícióban lévő szereplőit. Ennek több oka van: az előzetes letartóztatás a terhelt személyi szabadságát a jogerősen kiszabott végrehajtandó szabadságvesztéssel lényegében azonos módon, az elrendelésekor nehezen kalkulálható tartamban vonja el; a terhelt az adott ügyben a nyomozási bíró ülésén találkozik először a bírósággal; a médiaérdeklődésre számot tartó ügyekben a kényszerintézkedésről való döntést a laikus közvélemény is érdeklődéssel figyeli³ és gyakran véleményezi, kritizálja. Annak említése talán már fölösleges is volna, hogy a közelmúlt eseményeinek következtében már az országos politika is foglalkozott⁴ – nem mindig szakmai szemmel – az ügyszak sajátosságaival, hiszen ez az írás nem konkrét események következtében vagy azokra reagálva született meg. Céлом e helyütt a nyomozási bírói ügyszakkal összefüggő egyes, konkrét ügyektől elvonatkoztatott gyakorlati döntési helyzetek jogalkalmazói szempontú bemutatása, az előforduló szakmai dilemmák, felvetődő kérdések és problémák megvilágítása a nyomozás során alkalmazott személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések általános feltételének és különös indokainak vonatkozásában a kizárólagos álláspontra nem törekvő, de határozott válaszcímzés igényével. Ennek során az egyes törvényi rendelkezéseket és azok előzményeit szükség szerint fogom csak ismertetni – a jogszabályi rendelkezések, a közzétett bírósági határozatok és kollégiumi vélemények részletes tartalmi ismertetése, magyarázata, valamint a nyomozási bírói intézmény elméleti, jogtörténeti alapjainak bemutatása jelen írás kereteit meghaladná –, és ahol feltétlenül indokolt, ott kitekintésként utalni fogok az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára is.

A nyomozási bíró ülése, megtartásának feltételei, az őrizet és az indítványhoz való kötöttség

Személyi szabadságot elvonó, illetve azt korlátozó kényszerintézkedés elrendeléséről az őrizet kivételével a hatályos Be. szabályai szerint csak a bíróság határozhat, a vádemelés előtt a bíróság e feladatát a nyomozási bíró látja el.⁵ Az előzetes letartóztatás, a házi őrizet és a lakhelyelhagyási tilalom egyaránt

³ A Fővárosi Törvényszék (Fővárosi Bíróság) honlapján fellelhető sajtóközlemények túlnyomó többsége vádemelés előtti kényszerintézkedésekkel kapcsolatos.

⁴ Az Országgyűlés ülésein és bizottsági szinten, továbbá egy miniszteri biztosi jelentésben is szó esett konkrét események kapcsán a nyomozási bírói munkáról.

⁵ Be. 207. § (1) bek.

akkor alkalmazható, ha a szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekménnyel megalapozottan gyanúsítható terhelt esetében a törvényben írt négy különös ok közül legalább az egyik megállapítható. A személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés vádemelés előtti elrendeléséről a nyomozási bíró ülésen dönt⁶, amelynek során a bírósági eljárás szabályai (köztük a tárgyalás vezetése) az ügyszak speciális szabályainak eltéréseivel alkalmazandók.

Az ülésen csak a bíróság tagjai, a jegyzőkönyvvezető, az ügyész, a terhelt, a védő, valamint az vehet részt, akit a bíróság az ülésre idézett vagy arról értesített⁷, ilyen lehet például a tolmács, a törvényes képviselő vagy távollátás elrendelése esetén a sértett. A kényszerintézkedés elrendeléséről, illetve meghosszabbításáról szóló ülés esetében – a sértett által indítványozott távollátás kivételével – az ügyész az indítványát az ülés előtt megküldi a gyanúsítottnak, a védőnek, továbbá gondoskodik a gyanúsított megjelenéséről és értesíti a védőt az időpontról és a helyről⁸. A védő értesítése a szoros határidőkre figyelemmel általában telefon, telefax vagy e-mail útján történik, erre már a Be. 67. § (2) bekezdése kifejezetten lehetőséget ad. A védő meg nem jelenése csak fiatakorú terhelt esetében akadályozza az ülés megtartását⁹, egyebekben elegendő, ha a védőt az ülés előtt kellő időben értesítették. A védő értesítésének azonnal követnie kell az ülés időpontjának meghatározását, és ennek legalább olyan időben kell megtörténnie, hogy a védő az indítványt áttekinthesse és az ülésre odaérhessen. Ha a védő értesítése szabályszerűen (azaz az említett módon) nem történt meg, a bizonyítási eszközök nem állnak rendelkezésre, vagy a terhelt nem jelent meg, akkor az ülés megtartásának akadályozó van, amiről a bíróság jegyzőkönyvet vesz fel, és az indítvány, valamint az iratok visszaküldésével tájékoztatja az ügyészt. Ha az indítványozó nem jelent meg az ülésen, azt úgy kell tekinteni, mintha az indítványát visszavonta volna¹⁰, erről is elegendő jegyzőkönyvet felvenni. Amennyiben a védő szabályszerű értesítésre nem jelent meg, ez fő szabályként nem akadályozza az ülés megtartását¹¹, de ez esetben a gyanúsított eljárásjogi tapasztalataihoz képest célszerű lehet közérthetően is elmagyarázni neki az ülés célját, lényegét

6 Be. 210. § (1) bek. a) pont

7 Be. 234. § (4) bek.

8 Be. 211. § (1) bek.

9 Be. 456. § (1) bek.

10 Be. 211. § (2) bek.

11 A védők megjelenésével kapcsolatos tapasztalatokról lásd Kádár András Kristóf – Tóth Balázs – Vavró István: Védtelenül. Javaslat a magyar kirendelt védői rendszer reformjára. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest 2007
<http://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Vedtelenul.pdf>

és az ügyész által hivatkozott különös indokok mibenlétét, mivel a jogszabályi hivatkozás egy jogban járatlan és korábban fogva tartásban nem volt személy részére nem mond túl sokat, és a védelemhez való jog könnyen formálissá válhat.¹²

A legtöbb esetben a kényszerintézkedés elrendeléséről határozó ülésen a gyanúsított őrizetben van, így az ülés időpontját úgy kell meghatározni, hogy az ülés, a határozat meghozatalát és kihirdetését is beleértve, az őrizet lejártáig befejezhető legyen. Büntetőügyekben az őrizetbe vétel a Be. 126. § (1) bekezdése szerint szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény megalapozott gyanúja – különösen tettenérés – esetén rendelhető el, feltéve, hogy a terhelt előzetes letartóztatása valószínűsíthető. Az őrizetbe vétel gyakorlatával kapcsolatban kérdésként vetődhet fel, hogy mi a teendő abban az esetben, ha már az őrizetbe vételkor vagy annak első órájában tudni lehet azt, hogy nem fog sor kerülni előzetes letartóztatás elrendelésére (például kis tárgyi súlyú vétséggel gyanúsított, büntetlen előéletű, azonnal beismerő terhelt), és a nyomozó hatóság egyáltalán nem vagy csak enyhébb kényszerintézkedés elrendelésére fog előterjesztést tenni, az ügyész pedig ennek megfelelően tesz vagy nem tesz indítványt az előzetes letartóztatásra. A gyakorlat az, hogy ebben az esetben is őrizetbe veszik a gyanúsítottat, akit bilincsben vezetnek a nyomozási bíró elé azért, hogy ott házi őrizetbe vagy lakhelyelhagyási tilalom, esetleg távollattartás hatálya alá helyezték. Mivel a terheltet a Be. 126. § (3) bekezdésének második mondata értelmében csak akkor kell az őrizetből szabadon bocsátani, ha a bíróság az őrizet tartama alatt az előzetes letartóztatását nem rendelte el, tehát az enyhébb kényszerintézkedésre vonatkozó ügyészi indítvány megtétele nem őrizetet megszüntető ok, ez a gyakorlat nem kifogásolható, és a tapasztalatok szerint sem szokott felmerülni a védelmi oldalról kifogás – általában örülnek a számukra az előzetes letartóztatás kezdeményezéséhez képest kedvező ügyészi indítványnak. Mégis szerencsésebb volna, ha a terhelt személyi szabadságának elvonása és a fizikai kényszerítőeszközök alkalmazása ebben az esetben is csak a legszükségesebb ideig tartana.

A Be. 126. § (4) bekezdése értelmében ugyanazon bűncselekmény miatt – ha a körülmények nem változnak – az őrizetbe vétel újra nem rendelhető el. Abban az esetben tehát, ha egy korábban őrizetben volt személyt anélkül kíván a nyomozó hatóság vagy az ügyész ismét őrizetbe venni, hogy erre a Be.

¹² Az Alkotmánybíróság 6/1998. (III. 11.) számú határozata szerint a védelemhez való jog érvényesülésének tényleges hatékonysága az alkotmányos büntetőeljárás elengedhetetlen feltétele, az Alkotmánybíróság már korábbi határozatában sem elégedett meg azzal, hogy a védelemhez való jog formálisan garantált legyen.

külön rendelkezése kifejezetten előírást tartalmazna (mint ahogy tartalmaz a házi őrizet vagy lakhelyelhagyási tilalom megszegése esetére¹³), akkor egy új körülményre kell hivatkoznia az őrizetet ismét elrendelő határozatában, különben már az újabb őrizet elrendelése sem lehet törvényes. Ez az új körülmény lehet a terhelt magatartása (idézésen nem jelent meg, tanúkat befolyásolt, bizonyítási eszközöket semmisített meg) vagy olyan új bizonyíték is, amely ugyanazon bűncselekményt a kényszerintézkedés szempontjából releváns, súlyosabb jogkövetkezményekkel járóvá teszi (például bünszervezeti elkövetés ismérvei fennállni látszanak). Új körülmény lehet az is, ha a terhelt ellen az eljárás során újabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt eljárás indult.¹⁴

Amennyiben az ülés megtartásának feltételei fennállnak, az ülésen dönteni kell az indítványról akként, hogy annak a nyomozási bíró helyt ad, részben ad helyt vagy elutasítja.¹⁵ Abban már egységes a bírói gyakorlat, hogy a nyomozási bíró az ügyészi indítványhoz „felülről” kötvé van, tehát az abban szereplőnél szigorúbb kényszerintézkedést nem rendelhet el.¹⁶ Annak azonban a Be. 130. § (2) bekezdésének kifejezett rendelkezése folytán sincs akadálya, hogy a bíróság az előzetes letartóztatás helyett lakhelyelhagyási tilalmat, házi őrizetet vagy távollattartást rendeljen el. Szintén nem kötik a nyomozási bírót az ügyészi indítványban írt indokok. Fontos viszont megjegyezni, hogy az ügyészi indítvány minimális tartalmára a 93. Bkv. vélemény 1. pontja – a 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 21. §-ának (4) bekezdésén túlmenően is – értelemszerű elvárásokat fogalmaz meg azzal, hogy abból legalább azon körülményeknek ki kell tűnniük, amelyek a személyre szóló megalapozott gyanút és a különös okokat alátámasztják. Ez az elvárás azért is logikus, mert a Be. 211. § (4) bekezdése szerint a nyomozási bírónak azt kell megvizsgálnia, hogy az indítvány feltételei fennállnak-e, nincs-e akadálya a büntetőeljárásnak és az indítvány megalapozottsága iránt nem támaszthatók-e ésszerű kétségek. Így alapvetően az indítvány tartalmát kell összevetnie a rendelkezésre álló iratokkal, valamint az ülésen – ahol a terheltet személyi körülményeire és a bűncselekményre vonatkozóan is kihallgatja – a közvetlenség elve alap-

¹³ Be. 139. §

¹⁴ Ez a Be. 129. § (2) bekezdés a) pontjának második fordulata szerint külön letartóztatási ok.

¹⁵ Be. 214. § (1) bek.

¹⁶ Frech Ágnes: Házi őrizetbe irányuló ügyészi indítvány esetén elrendelheti-e a nyomozási bíró az előzetes letartóztatást?

http://www.fovarasitorvenyszek.hu/e_informacioszabadsag/sites/default/files/allomanyok/szellemimuhely/hazi_orizet.pdf

ján tapasztaltakkal, ezért az indítványnak kellő mértékben indokoltnak kell lennie az érdemi elbíráláshoz.

Az ügyészi indítványt megalapozó bizonyítékok köre és megismerése,

a 93. Bkv. 2. pontjának alkalmazási problémái

Fontos eljárési kérdésként merül fel az, hogy az ügyésznek milyen mértékben kell az indítványát alátámasztania és hogy e bizonyítékokat a védelem (azaz a terhelt és a védő) milyen mértékben és módon ismerheti meg. A gyakorlat ebben a Be. hatálybalépése óta egységes volt: az ügyész teljes nyomozati anyagot szolgáltatott a nyomozási bírónak, az ülésen pedig csak a Be. 186. § keretei között, azaz a nyomozás érdekét nem sértő mértékben történhetett iratismertetés. A Legfelsőbb Bíróság 2011. május 4-én közzétett Bkv. 93. számú kollégiumi véleményének¹⁷ (93. Bkv.) 2. pontja és annak indokolása ehhez képest eltérő álláspontot fogalmazott meg. E szerint az ülésen az ügyész a teljes nyomozati irat helyett csak az indítványát alátámasztó bizonyítékait mutatja be a bíróságnak, amelyeket a védelem az ülés előtt teljes körűen megismerhet, de a nyomozási bírónak nem feladata a nyomozás iratainak megismertetése. Megítélésem szerint ezzel szemben a korábbi gyakorlat volt helyes, a felsőbbbíróági érvelés pedig önmagában sem következetes, és a nyomozási bíró eljárásának és szerepének helytelen értelmezésén alapulhat. Ez a megállapításom nyilván hosszabb kifejtést igényel.

A Bkv.-nak az a része, amely szerint az ügyésznek csak az indítványát alátámasztó, általa kiválogatott iratokat kell a nyomozási bíró rendelkezésére bocsátania a teljes nyomozati irat helyett¹⁸, teljességgel elfogadhatatlannak tűnik, mivel azt jelenti, hogy a nyomozási bíró döntése előtt nem ismerhetné meg a teljes nyomozati iratot, hanem csupán az ügyész által az indítványa alátámasztása végett összeállított „szemelvényekkel”, kivonatokkal, résziratokkal kellene beérnie, tehát az ügyész adott esetben csak a gyanúsítást alá-

¹⁷ A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának véleményei nem jogforrások, és – ellentétben a jogegységi határozatokkal – alkalmazásuk a bíróságok és más jogalkalmazók számára sem kötelező.

¹⁸ „Az ügyész döntési szabadsága annak eldöntése, hogy a nyomozás addig keletkezett iratai közül melyeket tart olyanoknak, amelyek az indítványát megalapozzák. [...] Az ügyésznek kell eldöntenie, milyen bizonyítékokat tart elégségesnek az indítványának megfelelő bírói döntéshez, amellett, hogy a nyomozás iratainak megismerését a nyomozás sikere érdekében korlátozza.” 93. Bkv. indokolás, de a 97. Bkv. vonatkozó része is ebben a szellemben íródott.

támasztó egyes bizonyítékokat bocsátaná a nyomozási bíró rendelkezésére.¹⁹ Könnyen belátható, hogy ez lehetetlenné tenné a bűncselekmény személyre szóló megalapozott gyanújának objektív és lelkiismeretes vizsgálatát, az előzetes letartóztatás meghosszabbításáról való döntés esetén pedig azt sem lehetne megállapítani, hogy a nyomozás során a kötelező soronkívüliséget²⁰ betartották-e.

Ha tehát az ügyész nem teljes iratanyagot szolgáltatna a bíróság számára, az odáig vezetne, hogy a nyomozási bíró csupán formálisan vizsgálhatná a kényszerintézkedés feltételeit, mivel az esetleges mentő és az ügyészi indítványt önmagukban alá nem támasztó bizonyítékok (például egy terhelő vallomáshoz képest ellentétes tartalmú, alibit igazoló vallomások, híváslisták, cellapozíciók, nyomszakértői vélemények, rendőri jelentések stb.) ismeretlenül maradnának előtte. A Be. 28. § (1) bekezdése az ügyész számára írja elő azt a köteleességet, hogy mind a terheltet terhelő és mentő, mind a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket az eljárás minden szakaszában figyelembe vegye. Nyilvánvaló, hogy a nyomozási bírónak is ismernie kell az esetleges mentő körülményeket, ettől a lehetőségtől nem fosztható meg. A megalapozott gyanú vizsgálatához mind a terhelő, mind a nem terhelő bizonyítékok ismerete szükséges, hiszen – amint azt a továbbiakban részletesen kifejtem – a Be. is magasabb szintet kíván meg az egyszerű gyanúnál akkor, amikor a gyanú megalapozottságát követeli meg a kényszerintézkedés előfeltételeként, ezt viszont nem lehet csupán a kiragadott terhelő bizonyítékok alapján vizsgálni.

A 93. Bkv. 2. pontja és a nemrégiben közzétett Bkv. 97. számú vélemény (97. Bkv.) is akként foglal állást, hogy a nyomozási bíró részben kontradiktórius jellegű ülésén lehetőséget kell adni az ügyészi indítványt megalapozó bizonyítékok védelem általi megismerésére. Ez a vélemény – és itt továbbra is csak a 2. pontról van szó – azonban ellentétes a bizonyítékok nyomozás során való megismerésének hatályos szabályaival, és nincs figyelemmel arra a korlátozásra, amelyet a nyomozási bírói eljárás egyik speciális szabálya, a Be. 211. § (3) bekezdése is felállít akkor, amikor kimondja, hogy a megismerésnek csak a Be. 186. § keretei között van helye. Emellett a gyakorlatban sem volna kivitelezhető, hogy az őrizet 72 órás ideje alatt – amelynek során

¹⁹ Ilyen gyakorlatról a Bkv. megjelenése óta sincs tudomásom, a főváros illetékességi területén eljáró valamennyi ügyészség továbbra is az ülés időpontjában rendelkezésre álló teljes nyomozati iratot juttatja el indítványával együtt a nyomozási bíróhoz.

²⁰ A Be. 136. § (1) bekezdése szerint ha a terhelt előzetes letartóztatásban van, az eljárást soron kívül kell lefolytatni.

sorrt kell keríteni a gyanúsított kihallgatására, a panaszok elbírálására, a nyomozó hatóság előterjesztésének elkészítésére, az ügyészi indítvány megírására, az ülés időpontjának egyeztetésére, az értesítések kiküldetésére, az iratok bíróságra való eljuttatására és az ülés megtartására is – megtörténjen a nyomozati iratok kivonatolása, valamint ezeknek az iratoknak a védelemmel való megismertetése is, erre egész egyszerűen már nem volna idő.

A Be. 186. § (2) bekezdése – amely szerint bizonyos bizonyítékokat csak akkor ismerhet meg a védelem, ha az a nyomozás érdekeit nem sérti – ezen eljárási szakaszban a Be. 43. § (2) bekezdés b) pontjában írt védelmi jogok törvényi korlátját jelenti, azaz a nyomozás során az iratok megismerésének lehetőségét erőteljesen korlátozza. [Ezzel az iratokról való másolat adását szabályozó Be. 70/B § (2) bekezdése is összhangban áll.] Márpedig a nyomozási bíró ülésének időpontjában, kiváltképp a kényszerintézkedés elrendeléséről való döntés esetén, a nyomozás a legtöbb esetben még kezdeti stádiumban van, és az ügyészi indítvány alátámasztására alkalmas fontosabb bizonyítékok (például feljelentés, tanúvallomások, gyanúsított-társak vallomása, helyszíniszemle-jegyzőkönyv stb.) tartalmának védelem általi megismerése jelentős mértékben sértené a nyomozás érdekeit.

Megjegyzendő, hogy a jogalkotó bevallottan és az indokolásában is felüntetett módon éppen a 93. Bkv. 2. pontja szerinti „iratismertetés” megelőzésére módosította a Be. 209. § (1) bekezdését akként, hogy a nyomozási bíró eljárásában köteles figyelemmel lenni a nyomozó hatóság és az ügyész speciális, kizárólag a nyomozás során érvényesíthető nyomozástaktikai szempontjaira, így különösen arra, hogy a gyanúsított és a védő a nyomozás adatait, tényeit és bizonyítékait csak a nyomozásra irányadó szabályok alapján ismerheti meg. Ezt a módosítást az Alkotmánybíróság a 2011. december 19. napján meghozott 166/2011. (XII. 20.) számú határozatával – állásponthoz szerint is helyes döntést hozva – megsemmisítette egyebek mellett arra is figyelemmel, hogy a jogszabályszöveg példálózó felsorolást tartalmazott, és ezzel árnyat vetett a nyomozási bírói intézmény függetlenségére. Ezzel együtt a bizonyítási eszközöknek a védelem általi megismerése a pártatlanság sérelmének látszata nélkül is korlátozható nyomozási érdekből a továbbra is hatályban lévő Be. 186. § (2) bekezdésének megfelelő alkalmazásával.

Az vitatható, hogy a Be. 186. § (2) bekezdése mennyiben felel meg a nemzetközi egyezmények szerinti tisztességes eljárás, ezen belül a fegyverek egyenlősége követelményeinek, de első látásra nem tűnik kirívóan aggályosnak a Be. szabályozása, hiszen a fegyverek egyenlősége a tárgyaláson, azaz a büntetőjogi főkérdés eldöntésének színterén teljes mértékben érvényesül, a

kezdeti nyomozás sikerét és érdekét pedig több európai állam eljárási szabályai is előtérbe helyezik. Nem lehet viszont figyelmen kívül hagyni az Alkotmánybíróság említett határozata indokolásának azt a mondatát, amelyben az Alkotmánybíróság rámutat arra is, hogy ha a nyomozási bíró bizonyos anyagokba a védőt nem engedi betekinteni, az a *habeas corpus* eljárásokban más szempontból is sértheti az egyezmény²¹ követelményeit. Kérdés, hogy ezek az anyagok a megalapozott gyanút illető érdemi bizonyítékokat, illetve azok teljes körét is érintik-e [ebben az esetben a Be. 186. § (2) bekezdése a nyomozási bíró eljárásában nem volna alkalmazható], vagy pedig csak a gyanúsítás (azaz a tulajdonképpeni vád) szövegét, továbbá a különös okokat, azaz az előzetes letartóztatás szűk értelemben vett indokait alátámasztó bizonyítékokat kell a védelem számára megismerhetővé tenni, mert ez utóbbi is egy védhető álláspont. Nincs tudomásom arról, hogy a szóban forgó jogszabályhely alkalmazása ellen elvi alapon gyakorta szót emelő ügyvédek és jogvédő szervezetek az Alkotmánybírósághoz fordultak-e a törvény nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítása és a jogszabályhely megsemmisítése céljából²², de tény, hogy az Alkotmánybíróság konkrétan a Be. 186. § (2) bekezdése alkotmányosságának kérdésével még nem foglalkozott. Így számomra jelenleg a törvényhely alkalmazása tűnik elfogadhatónak, azaz az ügy érdemét illetően a nyomozási bíró nem ismertet olyan bizonyítékokat, amelyek megismerése nyilvánvalóan és a nyomozási bíró által is felismerhetően sértené a nyomozás érdekét.²³ Az, hogy a nyomozási bíró a nyomozástaktikai megfontolásokat kifejezetten a Be. 186. § (2) bekezdésének alkalmazásában tiszteletben tartja, még nem jelenti azt, hogy nyomozással (váddal) kapcsolatos feladatokat is ellátna vagy az ügyésznek, nyomozó hatóságnak bármilyen, a döntésre kihatással lévő kedvezményeket tenne. Mindez tehát a nyomozási bíró érdemi határozatát semmilyen mértékben nem érinti, nem eredményezhet elfogult döntést és annak látszatát sem.

21 Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi jogok európai egyezményének 5. cikk 2. pontja értelmében „minden letartóztatott személyt haladéktalanul, az általa értett nyelven, tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról”.

22 A Magyar Ügyvédi Kamara elnökének elbírált alkotmánybírósági beadványa sem tartalmaz indítványt a Be. 186. § (2) bekezdésének megsemmisítésére.
http://www.magyarugyvedikamara.hu/common/file-servlet/document/365/default/doc_url/onallo_ind_be.pdf

23 Más kérdés, hogy a Be. 186. § (2) bekezdését a másik irányban sem lenne szabad kiterjesztően értelmezni, azaz a nyomozó hatóság csak addig zárhatja el a védelmet a bizonyítékok megismerésétől, amíg azok eléjük tárása valóban és reálisan sértheti a nyomozás érdekeit.

Egyébként ha a nyomozási bíró eljárásában semmilyen tekintettel nem lehetne lenni a nyomozás érdekére, akkor ez azt is jelentené, hogy a nyomozó hatóság az előzetes letartóztatás kezdeményezésével együtt lemondana a saját nyomozástaktikájának érvényesítéséről, ez pedig nem lehet jogállami cél. Míg az alkotmányellenes és megsemmisített jogszabályi rendelkezés az intézmény jellegéhez képest aránytalanul széles körű és részrehajlást feltételező kötelezést tartalmazott a nyomozási bíró számára, addig az a kialakult gyakorlat és hozzáállás, amely szerint a nyomozási bíró – mint a nyomozási szakban eljáró bíró – igyekszik nem gátolni a nyomozástaktikát, de kifejezetten nem is segíti azt, hanem e tekintetben semleges állást vesz fel, álláspontom szerint nem vet fel alkotmányos aggályokat.

Az ülés eddig tárgyalt formai vetületeivel kapcsolatos összefoglalásként fontosnak tartom még egyszer kiemelni, hogy a 93. Bkv. 2. pontja azért nem fogadható el, mert az egyik oldalról indokolatlanul korlátozná a nyomozási bíró jogosítványait az iratok megismerése tekintetében azzal, hogy az ügyészre bízna, mely bizonyítékokat bocsát a nyomozási bíró rendelkezésére – és ezzel az ügyészt gyakorlatilag a nyomozási bíró egész eljárását meghatározó féllé emelné, amivel a védelem egészen biztosan nem járna jól –; másfelől viszont a Be. több szabályával is ellentétesen nyitná tágra a védelmi jogokat akként, hogy a nyomozási bíró elé vitt bizonyítékokat a gyanúsítottak és védőik korlátozás nélkül, a nyomozás érdekét veszélyeztetve ismerhetnék meg. A törvényi szabályozás ezzel szemben koherensnek tűnik, és nem indokolt a jogalkalmazás során egyik irányban sem megbontani. Amint már említettem, ezen a téren az ügyészi és bírói gyakorlat is kialakult és egyetemes a Be. hatálybalépése óta: az ügyészség a teljes nyomozati iratot mellékel a bíróságnak megküldött indítványához, iratismertetés az ülésen, illetve azelőtt pedig csak a Be. 186. § (2) bekezdésének keretei között történik. Megítélésem szerint is csak ez lehet törvényes a hatályos jogszabályi környezetben, és ezen a gyakorlaton a Bkv. megjelenése sem változtatott.²⁴

²⁴ A félreértések elkerülése érdekében fontos leszögezni azt, hogy a Bkv. 93. 1. és 3. pontjaival, valamint az indokolása nagyobb részével szemben sem törvényes, sem gyakorlati kifogás nem merülhet fel, az ügyészi indítvány, valamint a nyomozási bírói végzés tartalmi elemeiről ott kifejezték minden tekintetben elfogadhatók és aggály nélkül követhetők. Ugyancsak öröndetes, hogy a vélemény hangsúlyosan is a megalapozott döntés és körültekintő indokolás szükségessége mellett foglal állást. A Bkv. 93. megszületése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy felélénkítse a nyomozási bírói ügyszakot érintő szakmai diskurzust, ez pedig kifejezetten jót tesz a joggyakorlatnak.

A megalapozott gyanú vizsgálata: a bizonyítékok áttekintése

Személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés – az atipikusnak nevezhető ideiglenes kényszergyógykezelés kivételével – szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény megalapozott gyanúja esetén rendelhető el²⁵, ennek az úgynevezett általános feltételnek a vizsgálatát a kényszerintézkedés elrendelésekor, meghosszabbításakor, de a megszüntetésre irányuló indítvány elbírálása esetén is el kell végezni. Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi jogok európai egyezmény 5. cikk 1/c pontja és az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(80) 11. számú ajánlásának II/3. pontja szerint is csak bűncselekmény alapos gyanúja esetén lehet „törvényes letartóztatásról” beszélni, így a megalapozott gyanú mint a kényszerintézkedés előfeltételének vizsgálata alapjogi szempontból sem kevésbé fontos a különös okok számbavételénél. Fontos kiemelni, hogy a nyomozási bíró eljárását az elmúlt években bíráló vélemények szakmai körökben is éppen a megalapozott gyanú és a személyre szóló bizonyítékok alapos vizsgálatának hiányát, illetve sematikuságát rótták – bizonyos esetekben nem alaptalanul²⁶ – a nyomozási bírók terhére. Itt is meg kell jegyezni, hogy amennyiben a nyomozási bíró csak a bizonyítékok egy részét ismerhetné meg, illetve ha az ügyész érveit akár csak a gyanúsítással kapcsolatban is automatikusan el kellene fogadnia, akkor a megalapozott gyanú jogosan elvárt alapos vizsgálata is teljesen ellehetetlenülne.

Ha a nyomozási bíró azt észleli, hogy a bizonyítékokkal megfelelően alátámasztott és gyanúsításként közölt tényállás nem fed le semmilyen, a Btk.-ba ütköző cselekményt (például az üzletszerűség az ügyészi indítványban irattól eltérően nem állapítható meg, így a cselekmény csupán szabálysértés), akkor meg kell állapítania a bűncselekmény megalapozott gyanújának hiányát. Ugyanez a helyzet akkor, ha egyértelműen büntetethetőségi akadály áll fenn.²⁷ Ezzel együtt a gyakorlatban az esetek döntő többségében a gyanúsí-

²⁵ A megalapozott gyanút mint feltételt – az előzetes letartóztatás kapcsán – a törvény szó szerint nem rögzíti külön, de amint a Be. Nagykomentár is fogalmaz, ez a feltétel következik abból, hogy a megalapozott gyanú a konkrét személlyel szembeni büntetőeljárás folytatásának is feltétele.

²⁶ Frech Ágnes: A nyomozási bíró eljárása. Fővárosi Bíróság Büntető Kollégium 2007.EI.IV.C.4/13., 5., 6. o.

http://www.fovarasitorvenyszek.hu/e_informacioszabadsag/sites/default/files/allomanyok/szellemimuhely/a_nyomozasi_biro_eljarasa_osszefoglalo.pdf

²⁷ Büntetethetőségi akadály ritkán tűnik ki egyértelműen az eljárás kezdetén, ha pedig igen, akkor azt a legtöbb esetben már az ügyész is észleli. Amennyiben büntetethetőséget kizáró körös elmeállapot állapítható meg, akkor az ideiglenes kényszergyógykezelés alkalmazása jöhet szóba az erre az esetre irányadó speciális feltételek fennállása esetén.

tásban leírt magatartás lefedi a Btk. valamely különös részi tényállását, és mivel a Btk. különös részi tényállásai közül a legtöbb lehetővé teszi szabadságvesztés kiszabását, a kényszerintézkedés általános feltételének vizsgálata lényegében a gyanú megalapozottságának a vizsgálatát jelenti.

Fontos kiemelni, hogy ez a kritérium az egyszerű gyanúhoz képest több-letkövetelményként jelentkezik, így a megalapozott gyanú vizsgálata *nem lehet formális* és egészen odáig leegyszerűsített, hogy létezik-e bármilyen terhelő bizonyíték az iratban. Álláspontom szerint a nyomozati iratok birtoklása és ismerete jóval több lehetőséget ad annál, mint hogy utólag akár ebben az ügyszakban is pusztán arra hivatkozasson a nyomozási bíró, hogy „hozott anyagból dolgozott”, mivel döntési felelőssége és indokolási kötelezettsége a kényszerintézkedés alkalmazásában önálló, és egyik fél, így az ügyész állításához sincs kötve. A nyomozási bírónak a gyanú megalapozottsága kérdésében is önállóan kell tudnia állást foglalni, ezzel ellentétes szabály a Be.-ből sem olvasható ki. Az ülésnek mint a kényszerintézkedés elrendelésekor kötelező eljárási formának is éppen a közvetlenség és az ott történő korlátozott bizonyítás a jelentősége. Ha a nyomozási bírónak a kényszerintézkedés általános feltételének vizsgálata során semmilyen valós mozgásteret nem lenne, akkor az ülésen a terhelt kihallgatásának sem volna semmi értelme. Ezzel együtt a megalapozott gyanú megállapítása korántsem jelent a bűnösség kérdésében való állásfoglalást és a büntetőjogi felelősség alakulásának végleges eldöntését.

A tárgyaláshoz hasonló teljes körű bizonyításnak és az ügydöntő ítéletet megalapozó mérlegelésnek ugyanis nem lehet helye ebben az ügyszakban²⁸, erre sem elvi, sem gyakorlati lehetőség nincs, tehát a nyomozási bíró a bűnösség kérdésében való döntéshez vezető klasszikus értelemben vett mérlegelést²⁹ nem végezhet és nem is végez. A felelős döntés érdekében viszont a megalapozott gyanú vizsgálata – különösen, ha azt a védelem vitatja – túl kell, hogy mutasson a bizonyítékok egyszerű számbavételénél a nyomozási

28 A BH 2004. évi 227. számú jogeset szerint az előzetes letartóztatás intézménye az ártatlanság vélelmének alapelveivel nem ellenkezik, és előre hozott büntetésnek sem tekinthető; emiatt az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntésekre az addig feltárt bizonyítékok bizonyító erejének mérlegelése nem tartozhat.

29 A mérlegelés szót – amint a BH 2004. évi 227. jogeset is – itt abban a szoros értelemben használjuk, hogy az az eljárás végén a bizonyítékok végérvényes összevetését és bizonyító erejük megállapítását jelenti. Evidens, hogy a nyomozási bíró eljárásában erről nem lehet szó, de ez nem jelenti azt, hogy a nyomozási bírónak ne kelljen értékelnie a rendelkezésre álló bizonyítékokat a saját feladatkörén belül, a megalapozott gyanú vizsgálatakor anélkül, hogy az egyes bizonyítékok bizonyító erejét megállapítaná.

bírói döntés lelkiismeretes belső kialakítása során, amely ebben az ügyszakban a bűncselekményt érintően kizárólag a gyanúsítás megalapozottságáról való állásfoglalást célozhatja. Erősen alátámasztott vagy a védelem által sem vitatott gyanúsítás esetén így is elegendő lehet a végzés indokolásában a bizonyítékok egyszerű felsorolása, de a nyomozási bírónak az ilyen határozat meghozatala előtt is nagy vonalakban meg kell ismernie a bizonyítékokat tartalmuk szerint. Emellett a bizonyítékok esetleges kirívó törvénytelenységét – például felismerésre bemutatás feltűnő szabálytalansága, jogellenesen beszerzett bizonyíték – is észlelnie kell, még ha e megállapítása nem köti is a vádemelés esetén eljáró bíróságot³⁰. A bizonyítékok ilyen igényű megismerése hiányában nem lehetne lelkiismeretesen állást foglalni a Be. 211. § (4) bekezdés szerinti „ésszerű kéteyről”, hiszen a bizonyítékok alapvető ismerete és vizsgálata nélkül a kétey és a kétey hiánya is csak formális, valamelyik fél álláspontját teljes egészében automatikusan átvevő megállapításhoz vezethetne.

Hangsúlyozni kell, hogy az ülésen is keletkezhetnek olyan új bizonyítékok (aktív terhelti védekezés, bizonyos bűncselekménytípusok esetén a gyanúsítás ellen ható, azt akár teljes mértékben kioltó okiratok csatolása), amelyek a gyanút kellően meg nem alapozottá teszik vagy a megalapozott gyanúsítást gyengítik.³¹ A terhelt nyomozási bíró általi kihallgatása így nem csak formális jellegű – ha az lenne, akkor az ülés mint eljárási forma is értelmetlenné válna –, gyakran a gyanúsítottak már az eljárás e szakaszában is szívesebben tesznek vallomást bíróság előtt, mint a nyomozó hatóságnál, illetve az is előfordul, hogy az addig tagadásban lévő terhelt a nyomozási bíró ülését egyfajta utolsó lehetőségként tekintve beismeri a terhére rótt cselekményt, ami a kényszerintézkedés különös indokainak vizsgálata során jelentőséggel bírhat. Olyan ügyekben, ahol felismerhetően erős nyomozási érdek fűződik egyes bizonyítékok tartalmának fel nem fedéséhez, a nyomozási bírónak ügyelnie kell arra, hogy az ülésen először vallomást tevő, a nyomozó hatóság előtt még a hallgatás jogával élő terheltnek ne tegyen fel olyan jellegű kérdéseket, amelyek az ilyen bizonyítékok tartalmára egyértelműen utalnak. Ilyenkor célszerű a kihallgatást a gyanúsítás szövege alapján végezni – a ter-

³⁰ A nyomozási bíró saját döntésében azonban érvényesítheti azt a megállapítását, hogy egy bizonyíték nem törvényes.

³¹ A megalapozott gyanú „fokát” a Be. nem ismeri, de a gyakorlat igen: az előzetes letartóztatás meghosszabbítására irányuló ügyészi indítványok és bírósági végzések indokolásának egyaránt gyakori fordulata az, hogy „a megalapozott gyanú nem gyengült” vagy „a megalapozott gyanú tovább erősödött”. Márpedig ha az egységes ügyészi és bírói gyakorlat szerint is lehet ilyen megállapításokat tenni, akkor a megalapozott gyanú gyengülését ugyanígy meg lehet állapítani.

helt ügyis ez ellen védekezhet –, és csak szorosan a gyanúsítás szövegéből adódó értelemserű, logikus kérdéseket feltenni, a terhelt által még meg nem ismerhető bizonyítékok ismeretében felmerülő további kérdések feltételét pedig az azok sorrendjét a taktikája szerint meghatározó nyomozó hatóság folytatólágos kihallgatására bízni. Ez sem okozza a funkciómegosztás sérelmét, hanem éppen annak szellemét tükrözi, mivel a gyanúsítottnak a terhelt bizonyítékokkal való szembesítése alapvetően nem a nyomozási bíró, hanem a nyomozó hatóság feladata. Figyelemmel arra, hogy a terheltnek az ülésen tett vallomása az eljárás során e minőségében bizonyítékként felhasználható – és a tapasztalatok szerint az ügyet érdemben tárgyaló bíróság is több esetben támaszkodik ezekre a vallomásokra –, a szükséges figyelmeztetéseknek³² meg kell előzniük a vallomás felvételét.

Előfordul, hogy a nyomozási bíró ülésének időpontjában, illetve éppen annak eredményeképpen a gyanúsítás ellen felmerülő bizonyítékok legalább olyan meggyőzőek, mint a gyanút alátámasztók, ahogy arra is akad példa, hogy eleve csak egyetlen bizonyítékon, esetleg kizárólag közvetett bizonyítékokon alapul a személyre szóló, a védelem által vitatott gyanúsítás. Fontos megjegyezni, hogy az indítványt előterjesztő ügyész az ülés előtt a legritkább esetben találkozik személyesen a terhelttel, az ülésen azonban a terhelt vonatkozásában már érvényesül a közvetlenség elve. Ez sokat segíthet a nyomozási bírónak az olyan kritikus esetek eldöntésében, amikor a gyanú megalapozottsága erősen kérdéses, például egy állítás, egy tagadás áll rendelkezésre, és önmagában mindkettő életszerűnek tűnik, netán éppen ellenkezőleg: a terhelt vallomás önmagában is meglehetősen életszerűtlen. A megalapozott gyanút a nyomozás valamennyi szakaszában, így nemcsak a kényszerintézkedés elrendelésekor, hanem annak meghosszabbítása esetén is vizsgálni kell, ekkor azonban már elegendő lehet azt megnézni, hogy a legutóbbi döntés óta keletkezett-e olyan új bizonyíték, amely a korábban megállapított megalapozott gyanút megdönti, gyengíti vagy erősíti. Az is előfordulhat, hogy az a bizonyíték, amely az előzetes letartóztatás elrendeléséhez még elegendő volt, a meghosszabbítás kérdésében való döntés során már kevés a megalapozott gyanúnak a személyi szabadság elvonását eredményező megállapításához.

A gyanúsítás megalapozottságának körütekintő eldöntése azért fontos, mert sem alapjogi, sem gyakorlati szempontból nem mindegy, hogy adott esetben egy idősebb korú, büntetlen előéletű, a bűncselekmény elkövetését

³² A Be. 117. § (2) és (4) bekezdése szerint.

konzekvensen tagadó terhelt személyi szabadságát elvonja-e a bíróság közvetett bizonyítékok vagy éppen egyetlen vallomás alapján, hiszen vannak olyan jellegű bűncselekmények, amelyeknél a megalapozott gyanú fennállásából a nyomozás kezdetén egyenesen következik egy különös indok is (például az eljárás meghiúsításának veszélye családon belüli nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmény gyanújakor). A később elítélésre nem kerülő terhelttel szemben alkalmazott kényszerintézkedés gyakorlati szempontból ténylegesen nem, legfeljebb anyagilag reparálható, ebben a tényleges eredmény hasonló a téves jogerős elítéléshez. Ezért kell a legnagyobb körültekintéssel eljárni akkor, amikor ennek lehetősége már a nyomozási bíró – illetve a végzését fellebbezés esetén az iratok alapján felülbíráló másodfokú bíróság – által is észlelten felmerülhet.

Ezért nézetem szerint semmiképp sem mellőzhető a gyanú megalapozottságát illetően a bizonyítékoknak egy olyan *előzetes értékelése* (nevezzük ezt bárhogyan is, de semmiképp sem azonos a bizonyítékok bizonyító erejének végleges érvényű eldöntésével), amely a nyomozás addigi időpontjában a nyomozási bíró adott állás szerinti helyzetértékelésére is utal.³³ Ez minden ügyben igaz lehet, de mivel a megalapozott gyanú a legtöbb ügyben a bizonyítékok megismerése után első látásra is aggálytalanul fennáll, igazi jelentőséget csak az imént körülírt, a gyakorlatban ritkának számító, viszont mindenképp nehéz döntési helyzetet előidéző bizonytalan esetekben kap. Ennek megfelelően, ha úgy ítéli meg, terheltő bizonyíték megléte mellett is kimondhatja a nyomozási bíró a végzésében azt, hogy csak olyan „egyszerű gyanú” áll fenn, amely nem éri el a megalapozott gyanú szintjét, tehát a kényszerintézkedés általános feltétele hiányzik. Egy ilyen döntés indoka az lehet, hogy a gyanúsítás oly kevésbé megalapozott és az ügyész által e körben hivatkozottak oly kevésbé meggyőzőek, hogy az a személyi szabadság elvonásához nem elegendő, azaz az ügyészi indítvánnyal szemben – már a különös indokok vizsgálata nélkül is – „ésszerű kételyek”³⁴ támaszthatók.

A nyomozási bíró ilyen irányú vizsgálatát és megállapítását álláspontom szerint a Be. egyáltalán nem zárja ki, sőt, az erre vonatkozó jogszabályi ren-

³³ Ez az álláspontom nem előzmény nélküli: „A nyomozási bírók a fenti elvárásoknak megfelelően a bizonyítékok bizonyító erejét nem értékelik, de nem mellőzik azok összevetését annak érdekében, hogy az alapos gyanú kellően megalapozott-e.” Máziné dr. Szepesi Erzsébet – Horváth Zsolt: A nyomozási bíró eljárásának vizsgálata a másodfokú határozatokra is figyelemmel. Fővárosi Bíróság Büntető Kollégium 2004. El. IV. C. 1. szám, 2004.
http://www.fovarositorvenyszek.hu/e_informacioszabadsag/sites/default/files/allomanyok/szellemimuhely/nyomozasi_biro.pdf

³⁴ Vö. 211. § (4) bek.

delkezők szerint csak ez vezethet a kényszerintézkedést érintő megalapozott döntés³⁵ meghozatalához. A nyomozási bíró garanciálisan független bírósággént eljárva felelős az alkotmányos alapjogok védelméért³⁶, és e feladatának ellátása során már a büntetőeljárás kezdeti szakaszában törekednie kell azon kevés eset felismerésére, amikor a gyanúsítás – mint a személyi szabadság tartós korlátozásának általános feltétele – módfelett gyenge lábakon áll, avagy kényszerintézkedés meghosszabbítása esetén a megalapozott gyanú határozottan meggyengült, netán az eleve gyenge gyanú semmilyen mértékben nem erősödött. Ha a nyomozási bírónak az ügyész álláspontját – az indítvány érdemi indokolásának bármely eleme, köztük a megalapozott gyanú vonatkozásában is – kötelező lenne elfogadnia, az a funkciómegosztás elvét is sértené, de hangsúlyozandó, hogy ilyen szabályt a Be. nem is tartalmaz.

Meg kell jegyezni, hogy a nyomozási bíró a jelenlegi Be. hatálybalépése óta ki van zárva az ügy vádemelés utáni érdemi tárgyalásából³⁷, így a vázolt tevékenység a vádemelés utáni elfogult ítékezéshez nem vezethet. A nyomozási bírónak a megalapozott gyanú meglétével vagy annak fokával kapcsolatos megállapítása egyébiránt sem az ügyészt, sem a vádemelés esetén eljáró bíróságot nem köti, hiszen ők e megállapítástól függetlenül, önállóan döntenek a vádemelésről, illetve a büntetőjogi felelősségről az eljárás későbbi szakaszaiban. Ha a nyomozási bíró a megalapozott gyanú hiányát állapítja meg, annak nem kell feltétlenül azzal járnia, hogy egyúttal az eljárás megszüntetésének szükségességéről is tájékoztatja az ügyészt a Be. 209. § (4) bekezdése szerint³⁸, hiszen a további nyomozás ekkor is vezethet odáig, hogy a gyanú később megalapozottá válik. Ugyanakkor ez a jogszabályhely – amely szerint a nyomozás felfüggesztésének szükségességéről is tájékoztathatja az ügyészt a nyomozási bíró – is arra utal, hogy a bizonyítékok nyomozási bíró általi vizsgálata nem formális, hiszen ellenkező esetben az ilyen nyomozási bírói észlelés és tájékoztatás szóba sem jöhetne.

35 A Be. 351. § szerinti megalapozatlanság esetei a nyomozási bíró határozatára is megfelelően vonatkoztathatók.

36 „A nyomozási bíró, illetve a vádemelést megelőző eljárásban közreműködő magasabb szintű bíróságok feladat- és hatáskörének egy része az alkotmányos alapjogok védelmét biztosítja a vádemelés megelőző eljárási szakaszban.” 62/2006. (XI. 23.) AB határozat.

37 A Be. 21. § (3) bekezdése a) pontja értelmében a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben nyomozási bíróként járt el.

38 Ilyen értesítés valóban csak olyan ritka, kirívó és egyértelmű esetben képzelhető el, ha az ügyész által mégsem észlelt büntethetőségi akadály merül fel, például a terheltről az ülésen kiderül, hogy még nem töltötte be a 14. életévét.

Gyakorlati kifogásként szokott felmerülni a nyomozási bíró tényleges lehetőségeivel szemben, hogy a kényszerintézkedés elrendelésének tárgyában kitűzött ülés előtt rendelkezésre álló néhány óra alatt lehetetlen az iratokat megfelelően áttekinteni, ezért is kénytelen a nyomozási bíró automatikusan elfogadni az ügyészi álláspontot.³⁹ Ez a tapasztalatom szerint nem így van, mivel tipikusan az egy-három kötetet kitevő nyomozati iratok jellemzőek, amelyek gyakorlott jogalkalmazó általi – kiemelendő: nem az ügyet vádemelés után tárgyaló és a tárgyalásra felkészülő bíró szemével, hanem csak a szükséges mértékben való – átolvasására a rendelkezésre álló idő az esetek túlnyomó részében elegendő. Az ennél terjedelmesebb, tíz-húsz vagy még ennél is több kötetes nyomozati iratok jellemzően gazdasági bűncselekmények miatt induló ügyekben vagy korábban elkövetett erőszakos jellegű cselekmények szökésben volt, netán későn azonosított terheltjeinél fordulnak elő. Az ilyen terjedelmes iratok tartalmának gyors áttekintését segíthetik az iratok közt általában megtalálható összefoglaló jelentések, titkos információgyűjtés vagy adatszerzés esetén a nyílttá tett operatív anyagok alapos áttanulmányozása és a nyomozó hatóság előterjesztésében (ennek tartalmi követelményét már a Be. is tartalmazza⁴⁰) hivatkozott vallomások megismerése. Az is célravezető módszer lehet, ha a bíró a nyomozó hatóság előterjesztésében röviden összefoglalt bizonyítékokat keresi meg és ellenőrzi a nyomozati iratban. Mindehhez csak annyi kell, hogy az ügyész az ülés előtt kellő időben (egyszerűbb ügyekben akár egy óra is elég lehet, a – divatos kifejezéssel élve – ügynevezett megaügyekben viszont szükség lehet három-négy teljesen kihasznált munkaóra is) eljuttassa a bizonyítékokat a bíróságra. Ez az ügyész számára a 11/2003 (ÜK 7.) LÜ Utasítás 21. § (3) bekezdése alapján egyébként is kötelező előírás.⁴¹ Így a nyomozási bíró terjedelmesebb ügyekben többnapos irattanulmányozás nélkül is olyan helyzetbe kerülhet, hogy a gyanúsítottat az ülésen a szükséges mértékben kompetensen kihallgassa – ez a Be. elsőfokú tárgyalásra vonatkozó, jelen esetben mögöttes szabályként ér-

39 Iván Júlia – Kádár András Kristóf – Moldova Zsófia – Novoszádek Nóra – Tóth Balázs: A gyanú árnyékában. Kritikai elemzés a hatékony védelemhez való jog érvényesüléséről. Helsinki Bizottság, Budapest, 2009, 39. o.

<http://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/A-gyanu-arnyekaban.pdf>

40 A Be. 132. § (5) bekezdése: A nyomozó hatóság előzetes letartóztatás indítványozása iránti előterjesztésének részletesen tartalmaznia kell azokat a körülményeket, amelyek a 129. § (2) bekezdésében meghatározott feltételek valamelyikének fennállását megalapozzák.

41 A 11/2003. (ÜK 7.) LÜ utasítás 21. § (3) bekezdése szerint az őrizetben lévő gyanúsított ügyében az előzetes letartóztatás elrendelését célzó indítványt olyan időpontban kell benyújtani, hogy a bíróság a döntését az őrizet 72 órájának lejártáig meghozhassa.

vényesülő előírásaiból következően az ügyre vonatkozóan is a feladata a terhelti jogok tiszteletben tartása mellett –, és felelősségteljesen állást foglaljon a gyanú megalapozottságáról.

Ismételten fontos kiemelni, hogy a nyomozási bíró előbbiekben vázolt feladata, azaz a megalapozott gyanú körütekintő vizsgálata a közvetlenség részbeni érvényesülése mellett sem jelent teljes értékű bizonyítást és nem vezet a szó eljárásjogilag elfogadott értelmében vett mérlegeléshez⁴². Azt sem lehet elvárni a nyomozási bírótól, hogy az érdemi ügydöntő határozatnál előírt módon számot adjon arról, milyen bizonyítékot miért (vagy miért nem) fogadott el, hiszen nem ez a feladata, és a helyzetértékeléséhez a közvetlen tapasztalás lehetősége is korlátozott. Az iratok ismeretében meg kell tudnia jelölni azokat a bizonyítékokat, amelyek nem pusztán létük, hanem tartalmuk alapján szólnak a terhelt személyre szóló büntetőjogi felelősségének gyanúja mellett, de ezek pontos tartalmát – nyomozási érdekből, a már hivatkozott jogszabályi rendelkezések értelmében – a nyomozás kezdetén még nem közzölheti a védelemmel.⁴³ Utalnia kell tehát arra, hogy milyen bizonyítékok támasztják alá a személyre szóló megalapozott gyanút, és ellenkező esetben is meg kell indokolnia, ha nem tartja megalapozottnak a gyanúsítást.

Fontos megjegyezni, hogy a gyakorlatban igen kevés olyan ügy van, amikor a nyomozási bírónak a megalapozott gyanú hiányát vagy gyenge fokát kell észlelnie, hiszen a gyanú megalapozottsága kevesebbet kíván meg a bűnösség kétséget kizáró bizonyítottságánál. A nyomozási bíró felelőssége abban rejlik, hogy ezt a kevés esetet helyesen észlelve tudjon és merjen állást foglalni akkor, ha az iratokból nem következik számára a gyanú kellő megalapozottsága sem. Nincs viszont szó arról, hogy a nyomozási bíró csak abban az esetben rendelhet el előzetes letartóztatást, ha meg van győződve a terhelt bűnösségéről, és arról sincs szó, hogy a későbbi felmentés vagy megszüntetés esetén a korábbi előzetes letartóztatás bírói „műhibára” volna visszavezethető. A nyomozási bírónak nincs joga a bizonyítottság hiányát megállapítani a megalapozott gyanú fennállása esetén, hiszen bizonyítást – a

42 Mérlegelést egyébként nemcsak az ügyet érdemben tárgyaló bíróság végez ügydöntő határozatának meghozatala előtt, hanem a nyomozó hatóság is a nyomozás befejezésekor, valamint az ügyész is a vádemelés kérdésében való döntése meghozatala során, továbbá végindítványa megtételekor vagy az esetleges vádelejtéskor. A mérlegelés tehát nem bírósági privilégium, de kétségtelen, hogy bűnösséget eldöntő érvénnyel csak az ügyet tárgyaló bíróságnak van joga erre. Éppen ezért az esetleges félreértések miatt sem volna helyes a nyomozási bíró bizonyítékokat áttekintő tevékenységét és a megalapozott gyanúról való állásfoglalását mérlegelésnek nevezni.

43 E bizonyítékok ilyen igényű számbavétele nyomozástaktikai aggályt nem vethet fel, mivel ezek felsorolása a gyanúsított és a védő részére kézbesítendő ügyészi indítványnak is kötelező tartalmi eleme.

terhelt kihallgatását és az ülésen való iratcsatolást kivéve – nem vehet fel. Ahogy azonban kifejtettem, már a megalapozott gyanú vagy annak hiánya megállapításához is szükséges a rendelkezésre álló bizonyítékoknak a felületes áttekintést meghaladó előzetes értékelése. A nyomozási bírónak ezzel egy elsődleges szűrő szerepét kell betöltenie az eljárásban azzal, hogy ha a gyanút nem látja megalapozottnak, akkor nem vonja el a terhelt személyi szabadságát.

A másik oldalról viszont csak olyan körülmények észlelését lehet elvárni és szakmai bírálatban is számon kérni a nyomozási bírótól, amelyeket – a döntéséhez rendelkezésre álló igen rövid idő (néhány óra) alatt – már magukból az iratokból és az ülésen tapasztaltak alapján is észlelhetett és észlelnie kellett a kényszerintézkedés feltételének vizsgálata során. Evidens, de talán nem fölösleges megjegyezni, hogy a nyomozás későbbi fordulataiért, a bizonyítottság hiányában való megszüntetésért, illetve felmentésért a döntését az előbbiek szerint lelkiismeretesen megindokoló nyomozási bíró nem lehet felelős.

A megalapozott gyanú tárgyát képező történeti tényállás szövegezése és a gyanúsítás törvényessége

Még mindig a kényszerintézkedés általános feltételénél maradva, elvi jelentőséggel bíró szempont, hogy a nyomozási bírónak nem az ügyészi indítványban írt, hanem a gyanúsítottal a kihallgatásakor a nyomozó hatóság által közölt gyanúsítást kell alapul vennie döntése során. Önmagában az, hogy az ügyészi indítványban, illetve a bírósági végzésben feltüntetett történeti tényállás részletességében, stílusában, megfogalmazásában – a tényállási elemek lényegét nem megváltoztatva – eltér a nyomozó hatóság által közölttől, nem jelenthet problémát, hiszen a Be. sem ugyanazt a kritériumot támasztja a két tartalommal szemben: a Be. 179. § (2) bekezdése szerint a gyanúsítottal a nyomozás során való kihallgatása elején közölni kell a gyanúsítás *lényegét* az erre vonatkozó jogszabályok megjelölésével⁴⁴, míg a Be. 214. § (1) bekezdése értelmében a nyomozási bíró határozatának indokolása – és nyilván az ezt megalapozó ügyészi indítvány is – az eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény *rövid leírását* tartalmazza. (Ezért nem megalapozottak azok a védői

⁴⁴ A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 119. § (1) bekezdés szerint a gyanúsított nyomozó hatóság általi kihallgatásakor a gyanúsítottal a bizonyítékok ismertetése nélkül közölni kell a terhére rótt bűncselekményt megvalósító magatartásának lényegét és Btk. szerinti minősítését.

felvetések, amelyek például egy egyazon adónemben elkövetett adócsaláshoz felhasznált valamennyi részszámla feltüntetését várják el a gyanúsítás szövegétől.) A Be. különböző helyein lévő két megfogalmazás tehát nem azonos. Ez nem vezethet azonban odáig, hogy a nyomozó hatóság lényegében csak a törvény különös részi tényállási elemeit sorolja fel mindenfajta konkrétum (időpont, helyszín, végösszeg) nélkül, mivel ez még a gyanúsítás lényegét sem fedi le, így törvénytelen gyanúsításhoz vezet. Ezt nem küszöböli ki az, ha a kényszerintézkedésre irányuló ügyészi indítvány indokolása tartalmazza az iratokból következő tényállás törvényes szövegét. Az sem helyes, hogy ha az ügyészi indítvány lényeges, a gyanúsítás szövegéből semmilyen módon nem következő újabb tényállási elemekkel egészül ki. A nyomozási bírónak az eredeti – adott esetben a panaszt elbíráló ügyészi határozattal kiegészített – gyanúsítás, nem pedig az ügyészi indítványban írt tényállás törvényességét és megalapozottságát kell vizsgálnia, mert a büntetőeljárásban a gyanúsítás formális közlésétől kerül valaki ténylegesen terhelti pozícióba, és ettől kezdve gyakorolhatja a Be. 5. §-ában meghatározott jogait.

Ahogy azt az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 9. cikkének 2. pontja is rögzíti, *„minden letartóztatott személyt letartóztatásakor tájékoztatni kell letartóztatása okairól és a legrövidebb időn belül közölni kell vele az ellene emelt vádakát”*. Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi jogok európai egyezménye 5. cikkének 2. pontja értelmében pedig *„minden letartóztatott személyt haladéktalanul, az általa értett nyelven, tájékoztatni kell letartóztatása okairól és az ellene felhozott vádról”*. A tisztességes tárgyaláshoz való jog körében a 6. cikk 3/a pontjában pedig kimondja, hogy *„minden, bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a leg részletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól”*. Az imént megfogalmazottak szerinti „vádát”, azaz a magyar büntetőeljárás kezdetén a megalapozott gyanút e kritériumok szerint kell közölni, ami az idézett Be. 179. § (2) bekezdésével is összhangban van. Nem várható el a gyanúsítottól, hogy olyan módon kényszerüljön védekezésre, hogy az alapos gyanú közlése során nincs tisztázva, hogy mikor, hol és pontosan milyen tények miatt kívánják őt felelősségre vonni, és ezt kellő részletességgel csak az előzetes letartóztatására irányuló ügyészi indítványból kelljen megtudnia. Leszögezendő, hogy nyilvánvalóan nem szükséges a gyanúsításnak vádirati részletességűnek lennie, a tisztességes eljáráshoz való jog folytán elvárható követelmény azonban, hogy a megalapozott gyanú tárgyává tett történeti

tényállás (és a minősítés) közlése legalább olyan pontosságú legyen, amelynek alapján a terhelt főbb vonalakban, de egyértelműen, a minősítő körülményekre is kiterjedően tájékozódhasson a vele szemben felmerült megalapozott gyanúról. A gyanúsítás törvénytelségét tehát a kényszerintézkedés tárgyában készült indítvány nem pótolja, erre csak a tényállást kiegészítő vagy a minősítést pontosító, megfelelően kézbesített, a gyanúsítás ellen bejelentett panaszt elutasító ügyészi határozat vagy újabb kihallgatás lehet alkalmas.

A gyanúsítás törvényes közlésének hiányossága a terhelt eljárási jogai gyakorlásának lényeges korlátozását, a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét is jelentheti, így álláspontom szerint a nyomozási bírónak – amennyiben a gyanúsítás törvénytértő voltát tapasztalja – a kényszerintézkedés általános feltételének hiányát kell megállapítania abban az esetben is, ha a nyomozati iratokban lévő bizonyítási eszközök egy törvényesen közölt gyanúsítást minden kételem nélkül megalapoznának. Tisztában vagyok természetesen azzal, hogy a nyomozó hatóság által közölt gyanúsítások sok esetben nem kellően szakszerűek, és többször stilisztikailag is hagynak kívánnivalót maguk után. Nem is lenne reális a nyomozó hatóság tagjától minden esetben igényesen és szakmailag kifogástalanul megfogalmazott gyanúsításközlést elvárni, éppen ezért az előbbi levezetésem sem egy ilyen eszményi kíváncsúlra, álláspontom pedig nem a kisebb szakmai, stilisztikai hiányosságokra vonatkozott. Az viszont minden jogalkalmazótól, így a nyomozó hatóság tagjától is elvárható, hogy olyan történeti tényállást fogalmazzon meg, amelyből a konkrét elkövetés legalapvetőbb (de nem minden apró részletre kiterjedő) adatai, valamint a Btk. különös részébe való ütközés alapvető ismérvei első látásra is kitűnnek.

Az iménti levezetésből következik annak a gyakrabban előforduló megoldásnak a tarthatatlansága is, amikor az ügyész indítványában egyértelműen a megalapozott gyanú körében hivatkozik az alaptényállás mellett olyan bűncselekményekre is, amelyekkel a terheltet még nem gyanúsították meg (például az egyetlen lopás vétség elkövetésével gyanúsított terheltre vonatkozóan adatok vannak további lopási cselekményekre is, amelyek megalapozott gyanúját még nem közlötték vele). Természetesen ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az ügyész az indítványában, a bíróság pedig a végzésében utalás szintjén feltüntesse az e körben rendelkezésre álló többletinformációit, de ez nem járhat az e cselekmények tényállásának részletes leírásával és a minősítés e szerinti megállapításával (az előbbi példánál maradva: üzletszerűen elkövetett lopás büntette ekkor még nem lehet a törvényes minősítés). A

kényszerintézkedés különös indokai körében azonban – ahol valamennyi releváns körülményt értékelni lehet – figyelembe vehetők az ilyen irányú utalások is, de a terheltet nem lehet e cselekményekre nézve is gyanúsítottként kezelni.

A megalapozott gyanú tárgyát képező cselekmények jogi minősítése

Amennyiben a megalapozott gyanú fennáll, és az alapjául szolgáló magatartás bűncselekmény megállapítására alkalmas, a nyomozási bírónak a tényállás mellett a jogi minősítést is fel kell tüntetnie végzésében a Be. 214. § (1) bekezdése értelmében. A mai napig vitatott, hogy a nyomozási bíró jogosult-e a jogi minősítésnek a közölt gyanúsítástól és az ügyészi indítványban írtól eltérő megállapítására, azaz a cselekmény azonos tényállás melletti „átminősítésére”. Kétségtelen, hogy a nyomozási szakban nem a nyomozási bíró az „ügy ura”, és ahogy tényleges mérlegelési joga is csak a nyomozó hatóságnak és az ügyésznek van ebben a szakaszban, a jogi minősítés tekintetében is kizárólagos a hatáskörük abban, hogy mi miatt nyomoznak, illetve milyen minősítéssel emelnek vádat, ami az ügyet tárgyaló perbírótságot egyébként sem fogja kötni.

Másik oldalról viszont a nyomozási bíró státusa tényleges bírói státus, a nyomozási bíró büntető ügyszakos bíróként dolgozik az ehhez való kinevezés feltételeinek megfelelően, és megfelelően képzettnek és önállóan kell lennie ahhoz, hogy egy cselekmény helyes vagy helyesnek vélt jogi minősítéséről állást tudjon foglalni. A Be. sem utal arra, és jogalkotói cél sem lehetett, hogy a nyomozási bíró a tényálláshoz fűződő jogi minősítést „szolgáiban” emelje át az ügyészi indítványból olyan esetekben is, ha ettől határozottan eltérő az álláspontja a gyanúsítás szerinti tényállás alapján. (Ha a cselekmény semmilyen különös részi tényállásba nem ütközik, akkor már a kényszerintézkedés általános feltétele sem állapítható meg.) Ahogy a Be. a vádemelés utáni szakaszban is ismeri a vádtól eltérő minősítés lehetőségének akár a tárgyalás előkészítése során való megállapítását is (Be. 270. §), úgy annak sem lehet akadálya, hogy ezt a nyomozási bíró a saját eljárásában – kifejezetten a nyomozási bírói döntésre vonatkozó érvennyel – megtegye.

Ezért álláspontom szerint azokban az esetekben, amikor az ügyészi indítványban írt minősítés magából a Btk. szövegéből következően helytelen, vagy a minősítés megállapítása során az ügyész jogegységi döntésre vagy kö-

vetkezetes bírói gyakorlatra nincs figyelemmel, a nyomozási bírónak a helyes minősítést kell feltüntetnie. Ez az ügyészi indítványban írtnál súlyosabb vagy enyhébb minősítést is eredményezhet a nyomozási bíró végzésében, ahogy az is előfordulhat, hogy a törvényi fenyegetettség változatlan marad a más minősítés mellett is⁴⁵. A nyomozó hatóságot és az ügyészt nem köti az ilyen eltérő megállapítás, de a nyomozási bíró a döntését ehhez, az általa helyesnek tartott minősítéshez mérten hozza meg, aminek a különös okok vizsgálata során (például tárgyi súly) akár döntő jelentősége is lehet.

Olyan esetekben, amelyek a nyomozási bíró szerint sem ilyen egyértelműek, de már a végzés meghozatalakor fennáll a jogi minősítés lehetséges változásának reális esélye, akkor helyes lehet a végzésben utalni erre az eshetőségre a tényleges „átminősítés” nélkül is (például arra való utalás, hogy a terhelt élet és testi épség elleni cselekménye a további bizonyítás eredményeképpen súlyosabban, emberölés bűntett kísérleteként is minősülhet). Prejudikálásról a minősítést érintően sincs szó, hiszen az ügyben eljáró nyomozási bíró ki van zárva az ügy érdemi tárgyalásából.

A kényszerintézkedés különös indokairól általában

Miután igyekeztem áttekinteni a megalapozott gyanú vizsgálatának a Be. jelenlegi keretei között általam helyesnek tartott módját, rátérek a kényszerintézkedés úgynevezett különös indokaira, amelyek valamennyi kényszerintézkedési forma alkalmazását megalapozhatják. E tekintetben a Be. 129. § (2) bekezdése zárt körű felsorolást tartalmaz, ezeken kívül más okok – az ideiglenes kényszergyógykezelésen és a távollattartáson kívül – a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseknek a büntetőeljárás vádemelés előtti szakaszában⁴⁶ nem lehet. Így talán fölösleges is megjegyezni, hogy az őrizet, az előzetes letartóztatás és más kényszerintézkedés alkalmazásának sem lehet a célja – ki nem mondott célja sem – hatósági erődemonstráció, nyomásgyakorlás, ellehetetlenítés, ahogy a közvélemény megnyugtatása vagy a társadalomnak szánt más üzenet sem.

⁴⁵ Az ilyen „átminősítés” lehetőségéről és megengedhetőségéről lásd Frech Ágnes: A nyomozási bíró... i. m. 4. o. 4. bek.

⁴⁶ A Be. 327. § (2) bekezdése a jogerőre nem emelkedett ítéletben kiszabott szabadságvesztés tartamára figyelemmel tartalmaz egy önálló letartóztatási okot, amelyet értelemszerűen csak a nem jogerős ítélet meghozatala után lehet megállapítani, így a nyomozási bírói ügyszakban nem merülhet fel.

Mivel a kényszerintézkedések a vádemelés és a nem jogerős ítélet utáni szakaszban is alkalmazhatók, a különös indokokkal kapcsolatban a következőkben kifejtettek egy része nem csak a nyomozási bíró eljárásában lehet releváns. Ezzel együtt a nyomozás folyamatának dinamikus jellege a tárgyalási szaktól eltérő speciális szempontok mérlegelésére készítheti a nyomozási bírót. E helyütt a „mérlegelés” szó is helyénvaló, hiszen a különös indokoknál nem a megalapozott gyanú tárgyat képező cselekmény elkövetéséről, hanem bizonyos egyéb, leginkább a terhelt személyéhez fűződő körülményekről kell állást foglalni. Márpedig ezeket az okokat több körülmény befolyásolhatja, és sok esetben a terhelt nyilatkozata is igyekszik cáfolni az ügyészi indítványban írtakat. Ilyenkor a nyomozási bírónak mérlegelnie kell azt, hogy a terhelt állításának és a védő által szolgáltatott, a személyi körülményekre vonatkozó iratoknak vagy pedig az ügyész által hivatkozott más körülményeknek tulajdonít nagyobb jelentőséget. Így a feltételezésen alapuló különös okok megállapítása a legtöbb esetben bírói mérlegelés eredménye, de a terhelt tudattartamát a tényeken alapuló különös indok esetében is vizsgálni kell.

Mivel az egyes különös indokokkal kapcsolatban a kommentárok, a közölt bírósági határozatok, továbbá a nemzetközi bírósági gyakorlatot tükröző jogesetek is bővebb iránymutatást tartalmaznak, ennek a témakörnek az áttekintése során igyekszem elsősorban a másutt részletesebben le nem írt gyakorlati helyzetekkel foglalkozni.

A Be. 129. § (2) bekezdésének a) pontja

Közismerten ez az egyetlen olyan különös indok, amely múltban megtörtént tényeken alapul, tehát e pont esetében – annak mindkét fordulatanál – konkrét tények fennállását kell vizsgálni, nem pedig jövőbeli feltételezéseket levonni, mint a Be. 129. § (2) bekezdésének egyéb eseteinél.

A Be. 129. § (2) bekezdés a) pontjának első fordulata akkor állapítható meg, ha a terhelt megszökött, a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elől elrejtőzött vagy szökést kísérelt meg. Ennek a vizsgálata nem okozhat nagy nehézséget, a tartózkodási helyén nyilvánvalóan rejtőzködési céllal nem tartózkodó, belföldi, európai vagy nemzetközi elfogatóparancs alapján kézrekerülő, esetleg új környezetben más néven élő terhelt esetében egyaránt megállapítható. Fontos feltétel azonban, hogy a terhelt tisztában legyen a büntetőeljárás megindulásával vagy legalábbis azzal, hogy bűncselekmény

elkövetése miatt reálisan keresheti a hatóság, hiszen a szökés és elrejtőzés kifejezések egy ilyen tudattartamot minimálisan feltételeznek. Nem követelmény viszont a büntetőeljárás megindulásáról való formális tudomásszerzés (gyanúsított idézés átvétele, gyanúsított kihallgatás stb.), elegendő, ha az illetőnek az összes körülmény alapján (például házkutatás a távollétében, a bűncselekmény hatóság általi nyilvánvaló felfedezése) tudnia kell arról, hogy kereshetik.

Nem állapítható meg ez a különös indok a bírói gyakorlat szerint akkor, ha a helyszínen tetten ért, de a hatósági intézkedés elől elmenekülő elkövetőt rövid időn belül még a helyszín közelében vagy a terhelt otthonában elfogják, hiszen az elrejtőzés huzamosabb életvitelt feltételez, megszökni vagy szökést megkísérelni pedig csak a hatóság őrizetéből lehet. Az ilyen magatartás csupán a Be. 129. § (2) bekezdés b) pontja körében értékelhető, adott esetben az abban a körben tett feltételezéseket erősítheti.

A Be. 129. § (2) bekezdés a) pontjának második fordulata abban az esetben forog fenn, ha a terhelt ellen az eljárás során újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt eljárás indult. Nem tévesztendő ez össze azzal az esettel, amikor a terhelt meggyanúsítására korábban indult büntetőeljárás hatálya alatt állva került sor az aktuális és új eljárásban, hiszen a törvény szövegéből egyértelműen következik, hogy a kényszerintézkedési okot csak abban az eljárásban lehet megállapítani, amelynek hatálya alatt vált újabb szándékos bűncselekménnyel – akár más hatóság előtt – gyanúsíthatóvá a terhelt. Ez azt is jelenti, hogy ugyanaz a körülmény ugyanazon terhelttel szemben a korábban indult ügyében kényszerintézkedés alapjául szolgálhat a Be. 129. § (2) bekezdés a) pontjában írtak alapján, míg az újabb ügyében csak a Be. 129. § (2) bekezdés d) pontja, azaz a bűnismétlés körében értékelhető. Mivel az újabb gyanúsítás a korábban indult ügyben új körülménynek számíthat, akár abban az ügyben is sor kerülhetne újabb őrizetbe vételre és a kényszerintézkedés indítványozására is, bár erre a gyakorlatban ritkán kerül sor. Sokkal inkább jellemző a büntetőügyek egyesítése, amikor az egyesített ügyben történt gyanúsított kihallgatás után követte el a terhelt azt a bűncselekményt, amely miatt a kényszerintézkedést indítványozzák vele szemben.

Mivel a szóban forgó különös ok mindkét fordulatat illetően múltban megtörtént tényről, nem pedig feltételezésről van szó, első látásra úgy tűnhet, hogy megállapítása esetén a kényszerintézkedésnek ez az indoka „köbe van vésvé”, és az eljárás jogerős befejezéséig „megváltoztathatatlanul” a kényszerintézkedés alapjául szolgál. Amennyiben a formális logikát követnénk,

akkor ez valóban így volna, legfeljebb enyhébb kényszerintézkedéssel lehetne felváltani az előzetes letartóztatást, de például óvadékot nem lehetne megállapítani. Ezzel szemben álláspontom szerint úgy is állást foglalhat a bíróság, hogy a korábban megállapított szökés, elrejtőzés vagy az újabb eljárás indulásának ténye egy idő után már oly mértékben jelentőségét veszti, és már olyannyira nem hangsúlyos körülmény, hogy az idő előrehaladtával egyáltalán nem képezi a kényszerintézkedés alapját. (Ennek azért lehet különös jelentősége, mert adott esetben az ok mellőzése esetén mód nyílhat óvadék megállapítására is.) A bíróság ilyesfajta megállapítása sosem lehet automatikus, hiszen egy több éven át tartó tudatos elrejtőzés egy kiemelt tárgyi súlyú ügyben egyáltalán nem fog „elenyészni”. Kevésbé kirívó esetben azonban a kiszabható büntetése számottevő részét előzetes fogva tartásban kitöltő személy vonatkozásában idővel helye lehet a Be. 129. § (2) bekezdés a) pontja mellőzésének az adott személyre szabott egyedi és kellően megindokolt döntés alapján. Az ilyen döntés egyébként leginkább vádemelés után lehet indokolt, mivel addigra már nem ritkán évek is eltelnek a terhelt szökéséhez, elrejtőzéséhez képest.

A Be. 129. § (2) bekezdésének b) pontja

A kényszerintézkedés ezen különös oka akkor áll fenn a törvény szövege szerint, ha a terhelt szökésének vagy elrejtőzésének veszélyére tekintettel vagy más okból megalapozottan feltehető, hogy az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem biztosítható. A jogi köznyelv ezt az okot a szökés, elrejtőzés veszélyeként említi, amelynek az előző esetkörrel szemben e helyütt nem tényként, hanem megalapozott feltételezésként kell fennállnia.

A törvényszöveg szerinti „más ok” a gyakorlatban is ritkábban képezi hivatkozás alapját, annak mibenlétére a Kommentár is csak rövid magyarázatot ad. Az könnyen belátható, hogy nem csak szökéssel vagy elrejtőzéssel lehet elkerülni az eljárási cselekményeken történő megjelenést: előfordulhat, hogy a terhelt szándékosan mulaszt sorozatosan idézéseket és elővezetése nem megoldható, ugyancsak előfordulhat, hogy indokolatlan orvosi kezeléseket időzít az eljárási cselekmények időpontjára, vagy – az ezt kiküszöbölő jogszabályváltozásig – a gyakori védőváltás is az eljárás elhúzásának egyik hatékony eszköze volt. Ezen esetek elkerülése érdekében, illetve következményeként is lehetőség van tehát kényszerintézkedést alkalmazni annak elősegítésére, hogy a terhelt az eljárási cselekményeknél megjelenjen. Megelő-

ző céllal azonban szinte elképzelhetetlen, hogy az előzetes letartóztatás mint legszigorúbb kényszerintézkedés elrendelése kizárólag „más okból” történjen, ugyanis ha a szökés, elrejtőzés konkrét veszélye nem áll fenn, akkor ezen kívüli „más ok” legfeljebb lakhelyelhagyási tilalom, esetleg házi őrizet alkalmazására adhat önmagában alapot.

Közzétett bírósági esetben (BH 2007/403.) és a 93. Bkv. indokolásában is helyesen lefektetett elv, hogy az előzetes letartóztatás Be. 129. § (2) bekezdés b) pontjában írt különös okának megállapítása nem alapulhat kizárólag a tárgyi súlyon. A bűncselekmény büntetési tételben megnyilvánuló tárgyi súlya csak a konkrét ügy speciális jellemzőivel együtt jut szerephez, illetve ad ilyen önálló következtetésre alapot. Ha tehát az ügyész indítványában vagy a bíróság végzésében kizárólag a cselekmény tárgyi súlyára és a kiszabható büntetés mértékére hivatkozik az előzetes letartóztatás indokoltságának alátámasztására – anélkül, hogy utalna a megalapozott gyanú tárgyát képező konkrét, történeti tényállás szerinti cselekmények jellegére –, az arra vezet, hogy az indokolása hiányos lesz.

Álláspontom szerint a tárgyi súly önmagában is alapot adhat viszont a személyi szabadság enyhébb fokú korlátozására, azaz házi őrizet vagy még inkább lakhelyelhagyási tilalom alkalmazására az előbbieken írt „más okra” hivatkozással, amikor magából az ügy súlyából fakad a hatóságoknak az az igénye, hogy a terhelt mozgását az eljárás aktívabb szakaszában folyamatosan nyomon kövessék, az idézéseken való megjelenést ne bízzák a véletlenre, és az akár időleges külföldre távozás lehetőségét is kizárják. Ez nem eredményez az előzetes letartóztatáshoz hasonló teljes szabadságelvonást, és a lakhelyelhagyási tilalomhoz hasonló korlátozásoknak az európai emberi jogi bírósági gyakorlatban sincs olyan szigorú garanciarendszerük, mint az előzetes fogva tartás alkalmazásának.

Mindez nem jelenti azt, hogy a tárgyi súly és a büntetési tétel a teljes szabadságelvonással járó előzetes letartóztatás szükségességének vizsgálatakor ne volna értékelhető, éppen ellenkezőleg: az egyik legjelentősebb szempont lehet, hiszen a kiszabható büntetés nagysága, azaz a törvényi fenyegetettség minden egészséges szabadságvágygal jellemezhető terhelt esetében felveti a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének lehetőségét. Az, hogy ez az eshetőség mikor válik megalapozott feltételezéssé, már erősen függ a konkrét cselekmény jellegétől, valamint a terheltnek az országhoz való személyi, vagyoni kötődéseitől, a cselekményéhez fűződő személyes viszonyulásától, életkorától, lehetőségeitől, kapcsolataitól, azaz a személyi körülményektől.

Mindemellett a konkrét ügy jellemzőit is értékelni kell, nem lehet az ügyet csak a minősítés szerint szemlélni, a megalapozott gyanú tárgyát képező tör-

téneti tényállásnak, azaz a cselekmény jellegének az elkövetés módját, motívumát illetően is jelentősége van. A tárgyi súly tehát a konkrét ügy speciális jellemzőivel együtt ad okot következtetésekre, amelyek kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni adott esetben a bűncselekmények hosszabb ideig tartó és körültekintően megszervezett, akár bűnszervezet keretében való összehangolt elkövetését sem, amelyek mögött a bűnözés megszervezésének ismérvei fedezhetők fel. Ugyancsak értékelendő a bűncselekményeknek a társadalmi együttélés szabályaival súlyosan szembehelyezkedő, kegyetlen, brutális megvalósítása is. Az ilyen elkövetési módok ugyanis a fokozott társadalomra veszélyességen túlmenően a résztvevők személyét érintő, bennük rejlő kockázatokat is hangsúlyosabbá teszik, ahogy annak garantálását is kiemelik, hogy a terheltek az eljárási cselekményeken minden alkalommal megjelenjenek, így ekként is értékelést igényel. A szervezethez erős foka vagy a cselekmény egyéb kirívó jellemzője olyan, a büntetési tételen túlmenő szökési kockázatot mutató körülmény, amely az előzetes letartóztatás indokoltságát is megalapozhatja ezen különös okból.

Nem jelenthető ki elvi éllal, hogy egy határozatlan tartamú, azaz életfogytig tartó büntetéssel fenyegetett cselekmény, például emberölés büntetnének minősített esete elkövetésével gyanúsított személy adott esetben ne védekezhetne enyhébb kényszerintézkedés hatálya alatt vagy akár – ha az valóban indokolt – szabadlábon is, hiszen a törvény nem tartalmaz ilyen kötelező előírást semmilyen bűncselekményre sem, és a jogalkalmazónak e tekintetben is megvan a mozgáster. Olyan esetekben azonban, ahol az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetősége nemcsak elméleti, hanem ilyen büntetés későbbi kiszabásával már az eljárás korai szakaszában is reálisan számolni lehet – ilyenek a köznyugalmat, közrendet súlyosan megzavaró, kíméletlenül kivitelezett, szervezeten elkövetett minősített emberölések –, a terheltek oly kevés veszítenivalója marad egy szökés esetére, hogy szinte elképzelhetetlen az előzetes letartóztatás alkalmazásának mellőzése még rendezett személyi körülmények mellett is. Az ilyen döntés sem önmagában a tárgyi súlyon, hanem az ügy tárgyát képező konkrét cselekmény jellegén is alapul. Ugyanez vonatkozhat azokra az új törvényi kategóriákra (erőszakos többszörös visszaeső és az ugyanazon eljárásban elbírált három erőszakos, személy elleni bűncselekmény), amelyeknél bizonyos esetekben a bűnösség megállapításának esetére a Btk. általános részének jelenleg hatályos szabálya életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását kötelezően írja elő.⁴⁷

47 Btk. 85. § (4) bekezdésének és a 97/A § (1) bekezdésének második mondatai.

Az, hogy a személyi körülmények körében⁴⁸ – akár a gyanúsított terhére, akár javára – mit értékel a nyomozási bíró a tárgyi súlyon és a törvényi fenyegetettségén kívül, az ő mérlegelésére van bízva, döntését azonban megfelelően indokolnia kell. Nem jelenthető ki például, hogy a külföldi állampolgárság önmagában szökési szándékot indukál, de az országhoz kötődés hiánya és a szülőföldre visszatérés, külföldön való letelepedés tágabb lehetőségei utalhatnak ilyen veszélyre. A rendezetlen életvitel, a lakóhely hiánya, korábbi ügyek körözési adatai, a terhelt – törvényesen – dokumentált kijelentései, tartós külföldi utazás szervezésének jelei és még számtalan olyan körülmény merülhet fel, amelyeket a nyomozási bíró a szökés, elrejtőzés veszélye tekintetében értékelési körébe vonhat. Ellenkező oldalról a rendezett családi élet, hosszan fennálló házasság vagy együttélés, a közvetlenség alapján tapasztalható megbánás és együttműködési szándék pedig nagyobb tárgyi súlyú cselekmény esetében is vezethet odáig adott esetben, hogy nem feltételezhető megalapozottan a jövőbeli szökés vagy elrejtőzés.

Kiemelendő, hogy nem lehet olyan egyértelmű határt szabni egyes körülmények értékelhetőségében, mint például a büntetés kiszabásánál a súlyosító és enyhítő körülmények számbavétele esetében, hiszen itt nem egy tág határok között meghatározható büntetés mértékének megállapításáról, hanem egy adott személyt érintő feltételezés megalapozottságáról kell állást foglalni, amelyet a kényszerintézkedési formák megválasztásával csak e feltételezés megállapítása esetén lehet árnyalni. Mivel az eljárás során alkalmazott kényszerintézkedéseknél nem merül fel a generális prevenció célja, kizárólag az adott terhelt személyi körülményeit lehet összevetni a terhére rótt cselekményeknek az ő tudatában is megjelenő lehetséges következményeivel, ez pedig minden esetben egyedi döntést igénylő bírói feladat.

A jelenlét biztosításával mint eljárási céllal kapcsolatban előfordul olyan hivatkozás, hogy a Be. jelenlegi rendszerében már nem kötelező a tárgyaláson való vádlotti jelenlét, így a nyomozás befejezésével minden további nélkül szabadlábra lehet bocsátani a súlyos bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, rendezetlen életvitelű, akár külföldi kötődésű terhelteket is. Ezen érvelés alapja nyilvánvalóan téves. A Be. fő szabály szerint továbbra is kötelezővé teszi a vádlotti jelenlétet az elsőfokú bírósági eljárás során, a távollévő terhelttel szembeni eljárás⁴⁹ mint külön eljárási forma egy nem kívánt eset-

48 A Be. 211. § (4) bekezdésének utolsó fordulata értelmében a nyomozási bíró kényszerintézkedésről való döntés esetén az ülésen megvizsgálja a terhelt személyi körülményeit. A terhelt az ezzel kapcsolatban feltett kérdésekre nem köteles válaszolni.

49 Be. XXV. fejezet

re, az ismeretlen helyen tartózkodás esetére vonatkozik, a bírói engedély alapján a tárgyalásokról való távolmaradás törvényi lehetősége⁵⁰ pedig nem terhelti alapjog, hanem a tanács elnöke diszkrecionális és messze nem automatikus döntésének következménye.

Külföldi állampolgárságú, Magyarországon tartózkodási hellyel sem bíró, de a hazájában rendezett életvitelt folytató terhelt esetében merülhet fel kérdésként, hogy kizárólag a belföldi tartózkodási hely hiánya miatt nem diszkriminatív-e a terhelt személyi szabadságának elvonása egy egyébként jelentős tárgyi súlyú ügyben, főként akkor, ha a terhelt az Európai Unió valamely tagállamának polgára. Álláspontom szerint a belföldi tartózkodási hely hiányán alapuló legszigorúbb kényszerintézkedés egy súlyosabb ügyben nem lehet diszkriminatív, hiszen ebben az esetben egy szuverén állam a büntetőjogi igénye érvényesítése során saját érdekében fakadóan indokoltan ragaszkodik ahhoz, hogy egy súlyos bűncselekménnyel gyanúsítható személy az eljárás ideje alatt az ország határain belül maradjon. A külföldről való gyanúsított, illetve vádlotti idézés egyébként is súlyosan hátráltatná az eljárást és jelentős idővesztést okozna a magyar hatóságok számára, továbbá veszélyeztetné az eljárás időszerű befejezését, amely az európai joggyakorlatban is fontos szempont. Az unió belüli bűnügyi együttműködés eszközei⁵¹ – amelyek nem közös európai büntetőjogot jelentenek – és az unió belüli mozgás szabadsága sem indokolja azt, hogy egy állam lemondjon a terhelt rendelkezésre állásának ellenőrzése jogáról és az ehhez fűződő szuverén érdekéről. A magyar büntetőeljárás jog is csak nem kiemelkedő súlyú bűncselekmények esetében teszi kifejezetten lehetővé a terhelt külföldi lakóhelyére való távozását az erre szolgáló jogintézménnyel a biztosíték befizetése esetén.⁵² Jelentősebb tárgyi súlyú ügyekben azonban nem lehet lemondani a terhelt közvetlen elérhetőségéről, és ha erre nincs más lehetőség, akkor az előzetes letartóztatást kell ennek érdekében alkalmazni.

Szintén gyakorta felmerül, hogy az európai, illetve nemzetközi elfogatóparancs intézménye folytán az előzetes letartóztatás alkalmazása a szökés kiküszöbölésére szükségtelenné vált, hiszen tényleges szökés, elrejtőzés esetén a nemzetközi bűnügyi együttműködésnek ezek az eszközei megteremtik a biztos lehetőséget arra, hogy a terhelt kézre kerüljön. Erre a felvetésre az lehet a megfelelő válasz, hogy a terhelt jelenlétének biztosítása megelőző jelleggel kell megtörténni, és bár az európai és nemzetközi elfogatóparancs intézménye valóban hatékonyan és gördülékenyen működik – még a Magyarorszá-

50 Be. 279. § (3) bek.

51 2003. évi CXXX. törvény

52 Be. 586–587. §

gal kiadási egyezményt nem kötött országokban is érvényesülhet rendészeti úton –, azt semmi nem garantálja, hogy adott esetben egy bujkáló személy valóban kézre fog kerülni, és a kiadatás a legtöbb esetben egyébként is az eljárás időszerűségét is befolyásoló időigényes folyamat. Az európai, illetve nemzetközi elfogatóparancs tehát hasznos jogi eszköz, de kibocsátásuk lehetősége nincs hatással a kényszerintézkedés különös indokainak alakulására.

A Be. 129. § (2) bekezdésének c) pontja

A Be. 129. § (2) bekezdésének c) pontjában írt okból akkor rendelhető el az előzetes letartóztatás, ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt szabadlábon hagyása esetén, különösen a tanúk befolyásolásával vagy megfélemlítésével, tárgyi bizonyítási eszköz, okirat megsemmisítésével, meghamisításával vagy elrejtésével megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást. Ez a különös ok tehát kifejezetten a nyomozási, bizonyítási érdeket, azaz a bizonyítékok befolyásmentes összegyűjtésének célját helyezi előtérbe mint olyan közérdeket, amely adott esetben megelőzheti a terhelt szabadlábon védekezéshez fűződő jogát. Mivel ez is feltételezésen alapuló különös indok, megállapításához nem szükséges olyan konkrét adat, hogy a terhelt már dokumentáltan megkísérelte valamilyen bizonyíték eltüntetését vagy személyek meg nem engedett befolyásolását, elegendő az ennek veszélyére való reális feltevés valószínűsítése. A törvényszöveg nem zárt felsorolást tartalmaz a bizonyítás meg nem engedett megnehezítésére irányuló tevékenységek közül, nyilvánvalóan idetartozhat még a terheltek vagy még meg nem gyanúsított további elkövetők fenyegetése, megfélemlítése, a bűncselekményből származó jövedelem pénzügyi tranzakciókkal való láthatatlanná tétele és adott esetben – ha adat merült fel rá – hamis bizonyítási eszközök kreálása is.

A hatályos törvényszöveg nem tartalmazza a társakkal való összebeszélést mint meg nem engedett és kényszerintézkedéssel megelőzendő terhelti magatartást. A bírói gyakorlatban megjelent és gyökeret is vert az a nézet, hogy a társakkal való összebeszélés belefér a védelmi jogosítványok közé akkor, ha fenyegetés megfélemlítés nem társul mellé.⁵³ Mindazonáltal az Emberi Jo-

⁵³ Frech Ágnes: A 2003. július 1-én hatályba lépett 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról. A Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumának szakmai konzultációja és az annak során született kollégiumi állásfoglalások IV. pont.
http://www.fovarositorvenyszek.hu/e_informacioszabadsag/sites/default/files/allomanyok/szellemimuhely/1998_xix_torveny.pdf

gok Európai Bíróságának magyar vonatkozású gyakorlatából ez egyértelműen nem következnek. A Bárkányi kontra Magyarország-ügyben (37214/05. számú kérelem) 2009. június 30-án hozott ítélet szerint a nyomozás lezárása után „az összebeszélés veszélye már nem támasztható alá érvekkel”, az előzetes letartóztatás elrendelése kapcsán viszont a bíróság a szóban forgó konkrét ügyben ezt nem kifogásolta. A Csáky kontra Magyarország-ügyben (32768/03. számú kérelem) 2006. március 28-án hozott ítéletben szintén úgy foglalt állást, hogy az után, hogy a nyomozás lezárult, az összejátszás veszélyére már nem lehetett hivatkozni, ebből következően azelőtt lehet. A Maglódi kontra Magyarország-ügyben (30103/02. számú kérelem) 2004. november 9-én hozott ítéletében a bíróság elfogadta, hogy „a nyomozás kezdeti szakaszában az összejátszás valóban olyan veszély volt, amely azon gyanú mellett, hogy a kérelmező követte el a szóban forgó bűncselekményt, igazolta a kérelmező előzetes fogva tartását az eljárás megfelelő lefolytatásának biztosítása érdekében”. Ugyancsak ezt állapította meg a Bíróság az Imre kontra Magyarország-ügyben (53129/99. számú kérelem) 2003. december 2-án hozott ítéletében is. Így tehát nagyon úgy tűnik, hogy az összejátszás, összebeszélés veszélye az ügy összes jellemzőjével – beleértve annak tárgyi súlyát is – együtt értékelve lehet alapja az előzetes letartóztatás alkalmazásának, azonban ez a legkevésbé sem történhet automatikusan be nem ismerő vagy ellentétes vallomásokat tevő terheltek esetében, hanem a nyomozási bíró alapjogi szempontokat mérlegelő döntésétől függ, hogy az adott ügyben erről a veszélyről és annak jelentőségéről hogyan foglal állást.⁵⁴

Egyébként is a nyomozási bíró feladata az adott ügyben arányosan meghatározni azt, hogy mely ponttól fűződik jelentősebb közérdek a bizonyítás befolyásmentességének a terhelte izolációjával való biztosításához, mint a szabadlábon védekezéshez fűződő – nem korlátlan – joghoz. Ebben a tekintetben a bűncselekmény tárgyi súlyának is jelentősége van, mivel egy egyszerű tényállású, további jelentős nyomozást nem igénylő vétség miatt induló ügyben általában nem indokolt ezen okból szabadságelvontást alkalmazni. Természetesen lehetnek kivételek: például ha konkrét adat van a terhelte szán-

⁵⁴ Amennyiben a terheltek összebeszélésének veszélyét a nyomozási bíró oly mértékű, a bizonyítást megnehezítő tényezőként értékeli, hogy az előzetes letartóztatásuk elrendeléséről dönt, értelemszerűen a kényszerintézkedés hatálya alatt álló gyanúsítottaknak a fogvatartási helyükön való elkülönítése is indokolt. Ez azonban már nem a nyomozási bíró, hanem a nyomozás felügyeletét ellátó ügyész feladatát képezi, aki a büntetés-végrehajtási intézetnek címzett, a gyanúsítottak befogadására irányuló rendelvénnyel fel kell, hogy tüntesse azokat a személyeket – így a terhelteket –, akikről a kényszerintézkedés végrehajtása során a gyanúsítottat el kell különíteni. Ennek elmaradása utólag okafogyottá teheti a nyomozási bíró – meghozatalakor még indokolt – döntését.

dékára vagy a terhelt szabadságban hagyása egyértelmű veszélyt jelentene a bizonyításra, illetve a gyanúsítással összefüggő további ügyek felderítésére, akkor ilyen esetekben megfontolható a kényszerintézkedés alkalmazása.

Ezzel együtt azokban az ügyekben a legjellemzőbb a bizonyítás megnehezítésének veszélyére való hivatkozás, amelyek földrajzilag vagy az elkövetők személyét illetően kiterjedtebb elkövetést mutatnak vagy pedig olyan élet és testi épség elleni súlyos bűncselekmények miatt indultak, hogy magában a cselekményben is megmutatkozó erőszak és az elkövető személyében rejlő fenyegetettség jelent az ügy tanúinak befolyásmentes kihallgatására is konkrét veszélyt. Gyakran beszélhetünk ilyen veszélyről a családtagok vagy a terhelt befolyása alatt lévő sértettek sérelmére elkövetett cselekmények esetében is, de a szűken vett családon belüli erőszak esetében fokozottan kell vizsgálni a távoltartás alkalmazásának lehetőségét, mivel ennek a kényszerintézkedésnek az egyik különös indoka is hasonló jellegű.

A bizonyítás megnehezítésének veszélyével kapcsolatban – ahogy általában a különös indokoknál – nem csupán a már közölt gyanúsítást lehet és kell figyelembe venni, mint az általános feltétel vizsgálatakor, hanem a nyomozás további, olyan irányait is, amelyekben a befolyásmentes bizonyítás szintén fontos közérdek, és amelyeket szintén valójában veszélyeztetne a terhelt szabadságban hagyása. Ilyen esetekben a beismerő vallomás sem feltétlenül zárja ki a különös ok megállapíthatóságát, hiszen a vallomás ellenőrzése, a felbujtók, egyéb társak beazonosítása, kábítószerrel kapcsolatos bűncselekménynél a kábítószer forrásának megtalálása vagy gazdasági cselekményeknél egyéb, az elkövetésben részt vett cégláncolatok leleplezése mind olyan, a gyanúsítás konkrét szövegén túlmutató, de az ügygel összefüggő nyomozati érdek lehet, amelyek az előzetes letartóztatás ideiglenes elrendelését indokolhatják.

Az „ideiglenes” szó az előző mondatban nem véletlen, hiszen ez az a különös indok, amelynek fennállását a legkörülményesebben kell a nyomozás előrehaladtával újra és újra vizsgálni. A nyomozás ugyanis olyan dinamikus folyamat, amelyben a bizonyítás különböző irányai sosem mutathatnak állandóságot – kivéve, ha a soronkívüliség nyilvánvalóan sérül –, és a felderítettségnek a legtöbb ügyben egy bizonyos ponton túl már olyan fokúnak kell lennie, hogy a bizonyítás megnehezítésének veszélyére való hivatkozás a nyomozás kudarcának, a nyomozó hatóság tehetetlenségének a beismerését is jelentené. Azt, hogy ez a pont mikor jön el egy adott nyomozásban, nem lehet általánosságban meghatározni, de a bírói gyakorlat egy adott személlyel szembeni nyílt nyomozás hatodik hónapja után csak különösen indokolt esetben – leginkább az erőszakos szervezett bűnözéssel összefüggő ügyekben

vagy konkrét fenyegetésekre utaló tényadatok birtokában – látja megállapíthatónak a Be. 129. § (2) bekezdés c) pontjában írt különös indokot.

Más a helyzet akkor, ha a nyomozás során konkrét adat merült fel arra, hogy a terhelt vagy reá tekintettel más fenyegette, illetve meg nem engedett módon befolyásolta a tanúkat vagy a terhelttársakat, bizonyítékokat kísérelt meg eltüntetni vagy megsemmisíteni. A gyakorlatban ilyenre a legváltozatosabb példákat találni: bv. intézetben „lefűelt” fenyegető levelek, dokumentált internetes kapcsolatfelvétel, személyes ráhatás, bizonyítékoknak a kertben való elásása, merevlemez mikrohullámú sütőben való melegítése a házkutatás során, stb. Nem kérdés, hogy az ilyen események mind a kényszerintézkedés indokaiként értékelhető tényadatok lehetnek akár hosszabb idő után is, de ekkor is csak addig, amíg a továbbiakban is reális lehetőség van a bizonyítás eredményes megnehezítésére, megghiúsítására. Ha ugyanis már minden bizonyíték rendelkezésre áll, a terheltet és a tanúkat kihallgatták, őket szembesítették, akkor nehezen indokolható, hogy mitől is tartana a bíróság a terhelt szabadlábra helyezése esetére. A már megtett vallomások nem vonhatók vissza akként, hogy ne képezhesse a jövőben is mérlegelés tárgyát (kivéve, ha a vallomástételi akadály utólag derül ki, vagy a hozzátartozó utólag mégis megtagadja a vallomástételt), az esetleges ellenérdekű felek fenyegetése pedig a legtöbb esetben kiderülne, ezért feltételezése egy idő után csak a szó szoros értelmében vett maffiajellegű, szervezett leszámolást sejtető ügyekben lehet életszerű. Ez utóbbi szempont különösen fontos, mivel a formai valószínűség helyett valós tartalmi életszerűséget kell keresni a különös okokban, és azok közül is különösen abban, amely semmi mást nem szolgál, mint a hatóságok minél eredményesebb munkáját. A nyomozó hatóság kényelme ugyanis sosem lehet oka az előzetes letartóztatásnak.

Éppen ezért e különös indok kapcsán kell a legfokozottabban nyomon követni a soronkívüliség követelményének megvalósulását, mivel ha a bíróság azt észleli, hogy a nyomozás éppen azokban az irányokban nem halad, amelyek az előzetes letartóztatás elrendelését a terhelt személyében rejlő veszély miatt indokolták, akkor tekintet nélkül a hátralévő nyomozási cselekményekre, az előzetes letartóztatás megszüntetése válik indokolttá. Ez nem azt jelenti, hogy a nyomozási bíró meghatározhatná a nyomozási taktikát, vagy a nyomozó hatóságot nyomozati cselekmények elvégzésére utasíthatná, de ha az előzetes letartóztatást kifejezetten bizonyos nyomozati cselekmények befolyásmentes elvégzésének biztosítására rendelték el, akkor ezek elmaradása vagy ésszerű időben való el nem végzése a kényszerintézkedési ok megszűnéséhez vezet.

Bár valamennyi különös indokkal kapcsolatban fontos lehet az európai emberi jogi esetjog tanulmányozása, a Be. 129. § (2) bekezdésének c) pontja szempontjából ennek alapvető jelentősége van, hiszen ez a különös ok az, amely a terhelt személyi körülményeitől függetlenül is „elenyészhet” az eljárás folyamán, és ezt a nyomozási bírónak a kellő időben fel kell ismernie.

A Be. 129. § (2) bekezdésének d) pontja

A Be. 129. § (2) bekezdés d) pontjában írt különös indok a bűnismétlés veszélyét tartalmazza. A törvényszöveg szerint erről akkor van szó, ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt szabadlábon hagyása esetén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követne el.

Az első fordulatra, a megkísérelt vagy előkészített bűncselekmény véghezvitelére való hivatkozás viszonylag ritkán fordul elő, ezekben az esetekben az elkövetés feltárt körülményei, a terhelti és sértetti oldal közötti kapcsolat, valamint az elkövető kijelentései alapozhatják meg a feltételezést.

Van olyan vélemény⁵⁵, amely szerint a törvényhely második fordulatában írt általános bűnismétlés veszélye mint kényszerintézkedési különös indok – annak ellenére, hogy a nemzetközi egyezmények is elismerik egy ilyen letartóztatási ok érvényesíthetőségét – rendszeridegen a Be.-ben. Ezen álláspont szerint az ilyen jellegű bűnismétlési veszélynek dogmatikailag nem lenne szabad előzetes letartóztatási oknak lennie, mivel a büntetés anyagi jogi kategória, és a speciális prevenció ennek az egyik legfőbb célja, így a kényszerintézkedés ezekben az esetekben – kiváltképp, ha más különös ok nem állapítható meg – a büntetés előrehozását jelenti. Ezzel az állásponttal – megértve dogmatikai érveit – nem tudok egyetérteni. A büntetés mint a speciális prevenció célát szolgáló anyagi jogi jogkövetkezmény, csak a törvényesen lefolytatott büntetőeljárás végén szabható ki jogerősen. Ez a folyamat – a bíróság elé állításos eljárásban első fokon jogerőre emelkedett ítélet kivételével – több hónapot, akár több évet vesz igénybe, így amennyiben a bűnismétlés veszélye miatt nem lehetne jogerős ítélet nélkül elvonni a notórius bűnelkövető terhelt személyi szabadságát, akkor a társadalom védtelen maradna az adott személy újabb bűnelkövetéseitől. Márpedig a Be. mint eljárásjogi törvény célja az anyagi jog, a Btk. rendelkezéseinek érvényesítése. Ha ez

⁵⁵ Frech Ágnes: A nyomozási bíró... i. m. 4. o. 1. bek.

egy tisztességes eljárásban – az adott ügy lefolyását tekintve – jelentős időt vesz igénybe, akkor jogalkotói feladat annak elérése, hogy a terhelt az eljárás lefolytatása alatt se követhessen el újabb bűncselekményeket. Amikor ennek reális és közeli veszélyétől alappal kell tartani, akkor indokolt és szükséges a személyi szabadságának jogerős ítélet nélküli elvonása, így a Be. 129. § (2) bekezdésének d) pontja valós társadalmi igényt és közérdeket elégít ki. Természetesen – ahogy a többi különös indokot – ezt is körültekintően kell vizsgálni és nem lehet parttalanul megállapítani.

A kialakult bírói gyakorlat szerint a bűnismétlés veszélyét megalapozhatja a többszörösen büntetett előélet, a többszörös vagy különös visszaesői minőség, a feltételes szabadság vagy felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje, illetve már folyamatban lévő büntetőeljárás hatálya alatt történő elkövetés. Ahogy említettem, ez sem jelenthet automatizmust, hiszen vizsgálni kell a korábbi büntetések, eljárások vonatkozásában a bűncselekmények jellegét, elkövetési idejét, a szabadulás időpontját is. Nyilvánvaló, hogy az előéletben szereplő hosszabb szabadságvesztés kitöltése esetén nem a korábbi elkövetési időpontnak lesz jelentősége, hanem a szabadulás dátumának, mivel – ha a büntetés végrehajtása alatti, gyakorinak nem mondható bünelkövetést nem számítjuk – a terheltnek akkor nyílt meg érdemben a lehetősége újabb bűncselekmények elkövetésére.⁵⁶

A bírói gyakorlat általában az, hogy ha valakit korábbi elítélések, feltételes kedvezmény vagy több felfüggesztett büntetés hatálya sem tudott visszatartani újabb bűncselekmény elkövetésétől az újabb megalapozott gyanú szerint – azaz a korábbi büntetésekben a speciális prevenciók cél nem valósult meg –, akkor azzal kell reálisan számolni, hogy a terhelt az újabb büntetőeljárás hatálya alatt is folytatná a korábbi bűnös tevékenységét. Ezzel kapcsolatban is igaz az, hogy a bíróságnak elsősorban a terheltnek a konkrét adatokkal és tényekkel alátámasztott korábbi életviteléből, nem pedig aktuális ígéretéből kell kiindulnia.

Gyakori hivatkozás, hogy a folyamatban lévő, jogerős ítélettel még be nem fejeződött büntetőeljárások az ártatlanság védelme folytán nem vehetők figyelembe a kényszerintézkedés ezen különös okának vizsgálata során. Ezzel szemben az ártatlanság védelme azt jelenti, hogy a terhelt azokban az ügyekben még nem tekinthető bűnösnek, a kényszerintézkedés különös okához megkívánt megalapozott feltételezés viszont nemcsak jogerős büntetés-

⁵⁶ Nem véletlen az sem, hogy a visszaesés idejének számításánál is a korábbi büntetés kitöltésének, illetve végrehajthatósága megszűnésének időpontja veendő figyelembe a Btk. 137. § 14. pontja szerint.

sen, hanem minden olyan körülményen alapulhat, amely a bűnisméltés reális és konkrét veszélyét alátámasztja. Ehhez nincs szükség korábbi jogerős elítélésre, a más ügyekben való megalapozott gyanúsítások vagy vádak is elegendők lehetnek hozzá. Megjegyzendő, hogy egy másik kényszerintézkedési különös ok, a Be. 129. § (2) bekezdés a) pontjának második fordulata⁵⁷ esetén maga a törvény is kifejezetten egy újabb büntetőeljárás megindulásának tényét teszi a szabadságelvonás alapjává, holott az ártatlanság vélelme abban az esetben is érvényesül, annak sérelméről nincsen szó. A kényszerintézkedésről döntő bíróság ilyenkor és a Be. 129. § (2) bekezdés d) pontja alkalmazása körében sem nyilvánítja bűnösnek a terheltet a többi ügyében, csupán az ügyek megindulásából mint releváns tényekből von le megalapozott következtetést a bűnisméltés vonatkozásában.

A gyakorlat szerint büntetlen előéletű terhelt esetében is sor kerülhet a bűnisméltés veszélyére való hivatkozásra, és nemcsak további büntetőeljárások, hanem akár a terhelt személyi körülményei (mindenfajta legális jövedelem hiánya), továbbá a gyanúsítás tárgyát képező cselekmény üzletszerű vagy sorozatjellege is utalhat erre. Eltérően az általános feltétel vizsgálatától, e körben a gyanúsítás tárgyává nem tett, mégis vélhetően a gyanúsított által elkövetett további hasonló jellegű cselekményekre való hivatkozást is figyelembe lehet venni – a személyi körülményektől is függően – akkor, ha ezekre konkrét adatok utalnak, és csak az idő szűkében nem került sor e tényállások miatt is a terhelt meggyanúsítására (például ismeretlen tettes ellen induló ügyek beegyesítése várható vagy a cselekmény jellegére figyelemmel további sértettek felkutatása szükséges). Természetesen ebben az esetben is feltétel legalább egy bűncselekmény miatti gyanúsítás megtörténte, és ha az idő előrehaladtával nem kerül sor az újabb gyanúsítások közlésére, akkor erre a későbbiekben már nem alapítható a kényszerintézkedési különös indok.

A bűnisméltés veszélye kapcsán büntetlen előélet mellett is vizsgálni lehet, hogy a terhelt jövedelme és az ahhoz képest folytatott éltvitale (a legális bevételekkel arányban nem álló életszínvonal) szükségszerűen feltételezi-e bűncselekmények hosszan tartó – és a közölt gyanúsítással is összefüggő – elkövetését. Ha igen, és megalapozottan lehet következtetni a bűnelkövetői éltvitel (például megélhetést biztosító kábítószer-kereskedelem) folytatására, akkor sor kerülhet a Be. 129. § (2) bekezdés d) pontja megállapítására.

⁵⁷ Ez akkor áll fenn, ha a terhelt ellen az eljárás során újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt eljárás indult.

Sokszor felmerül, hogy ha egyszer megtörtént a bűnisméltlés veszélyének megállapítása, akkor az az eljárás folyamán nehezen szűnhet meg, és gyakori terhelti hivatkozás az is, hogy az előélete ismert, az őt örökké elkíséri, és ezen az alapon akár életfogytig is fogva lehetne tartani. Ez természetesen nem így van, nem is cél, ahogy az sem, hogy a terhelt „túlülje” a bűnössége megállapítása esetén reálisan várható büntetését, így a szabadságelvönás indokolt tartamát folyamatosan vizsgálni kell, a bűncselekmény büntetési tételeitől függően pedig maga a Be. is tartalmaz időkorlátozásokat.

Büntetlen előéletű vagy büntetett, de tényleges fogva tartásban még sosem volt, börtöntapasztalattal nem bíró terheltek esetében az a gyakorlati tapasztalat, hogy hosszabb tartamú, például féléves előzetes letartóztatás – annak ellenére, hogy ez nem a kényszerintézkedés célja – jellemformálóan hathat az azt elszenvető személyre, azaz ilyen cél nélkül is speciális preventív hatást válthat ki azáltal, hogy az adott személynek a következményeket a saját bőrén tapasztalva „elmege a kedve” a bűnelkövetéstől. Ennek oka az, hogy az előzetes letartóztatás a végrehajtandó szabadságvesztéssel azonos módon vonja el a személyi szabadságot, tehát a terhelt személyiségét érintő következménye akár hasonló is lehet. Így a bíróság a személyi körülmények változása (új munkalehetőség, vagyoni viszonyok kedvező változása) nélkül is foglalhat akként állást adott esetben, hogy a bűnisméltléstől az adott terhelt esetében a több hónapos előzetes fogva tartás után már nem kell alappal tartani. Ebben is sokat segíthet a közvetlenség érvényesülése és a bíró gyakorlati tapasztalata, hiszen nyilvánvalóan ez esetben sem az ígéretek egyoldalú elfogadásáról vagy túlzott naivitásról, hanem annak vizsgálatáról van szó, hogy a bűnisméltlés feltételezése a továbbiakban milyen mértékben megalapozott és életszerű.

A szabadlábon való védekezéshez fűződő jog, enyhébb kényszerintézkedés alkalmazása

A 2011. december 31-ig hatályos alkotmány⁵⁸ és az új alaptörvény⁵⁹ is – nem korlátlan, azaz törvényben korlátozható – alapjogként tartalmazza a személyi szabadsághoz fűződő jogot. A Be. 5. § (2) bekezdése értelmében alanyi jog a szabadlábon való védekezés, amely fő szabályként arra kötelezi a jogalkal-

⁵⁸ Alkotmány 55. §

⁵⁹ Alaptörvény IV. cikk

mazót, hogy csak a legszükségesebb esetekben vonja el a terhelt személyi szabadságát a büntetőeljárás során, és egyfajta ultima ratióként tekintsen az előzetes letartóztatás alkalmazására. A nyomozási bíró számára ez azzal a kötelezettséggel jár, hogy fokozott gondossággal kell vizsgálnia: a szabadságelvönás mint törvényes jogkorlátozás milyen eszközzel érhető el úgy, hogy ne legyen indokolatlanul hosszú, ugyanakkor ne veszélyeztesse a büntetőeljárás érdekeit. Ez a kötelezettség a Be. 60. § (2) bekezdéséből és a 136. § (1) bekezdéséből is kitűnik, hiszen az előzetes letartóztatásnak a lehetőségekhez képest a legrövidebb ideig kell tartania, ha pedig enyhébb korlátozással is elérhetők a célok, akkor a jogalkalmazónak – végső soron a bíróságnak – azt kell választania helyette. Az Emberi jogok európai egyezménye és az azon alapuló európai bírósági határozatok sora áll e tekintetben rendelkezésre, a megfelelő kényszerintézkedés egyéniesített megválasztása a bíróság fontos feladata a különös indokok valamelyikének fennállása esetén.

A Be. 136. § (1) bekezdése értelmében vizsgálni kell a soronkívüliség beartását is, valamint azt, hogy az előzetes letartóztatás tartama ne haladja meg az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiben is gyakran hivatkozott ésszerű mérték⁶⁰. Az ésszerű mérték meghatározásánál nemcsak a büntetési tételre, hanem az adott személyre bűnössége megállapítása esetén reálisan váró büntetés mértékére is figyelemmel kell lenni. Ez utóbbi nyilvánvalóan nem határozható meg pontosan a nyomozási bíró eljárásának idején, de valószínűségeket fel lehet állítani azzal kapcsolatban, hogy mikortól funkcionálhat az előzetes letartóztatás céljával ellentétesen ténylegesen előre hozott büntetésként. Az előzetes letartóztatás időtartamát viszont nem lehet normatívan, kötötten vizsgálni, ez mindig viszonylagos, és a bent töltött idő önmaában nem lehet az előzetes letartóztatás szükségességét kizáró körülmény. Nem elegendő figyelemmel lenni a Be. azon előírásaira, amelyek az előzetes letartóztatás maximális tartamát az ügy tárgyát képező bűncselekmény büntetési tételétől, illetve a bünszervezeti elkövetés kérdésétől teszik függővé, az ésszerű tartamot folyamatosan vizsgálni kell minden ügyben. A soronkívüliség sérelmét a nyomozási bírónak észlelnie kell, és azt a végzése indokolásában fel kell tüntetnie, a soronkívüliség *kirívó* vagy ismételten megállapított sérelmének pedig egyenesen az előzetes letartóztatás megszüntetéséhez kell vezetnie, mert alapjogi szempontból is rendkívül aggályos lenne egy nem

⁶⁰ A Szepesi kontra Magyarország-ügyben (7983/06. számú kérelem) 2010. december 21-én hozott ítéletében megállapította az Emberi Jogok Európai Bírósága, hogy „elsősorban a nemzeti bírói hatóságokra tartozik annak biztosítása, hogy egy adott ügyben a vádlott előzetes letartóztatásának időtartama ne haladja meg az ésszerű időt”.

megfelelő ütemben haladó nyomozásban tartósan elvonni a terhelt személyi szabadságát, ráadásul az eljárás fogva tartás melletti indokolatlan elhúzóda- sa az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt is következményekkel járhat. Ilyen esetekben is lehetőség van enyhébb kényszerintézkedés alkalmazására.

Az enyhébb kényszerintézkedések közül a bírói gyakorlat szerint házi őri- zet alkalmazása a törvényi feltételek⁶¹ mellett – amelyhez elengedhetetlen a terhelt minimális önkéntes jogkövető magatartására való alapos következte- tés – is csak akkor jöhet szóba, ha annak tárgyi feltételei (igazolt lakhatás, el- tartás, illetve megfelelő jövedelem) is fennállnak, hiszen ebben az esetben magának a terheltnek vagy a környezetének kell biztosítania az adott ingat- lanra korlátozott teljes megélhetést. Lakhelyelhagyási tilalom⁶² alkalmazása- kor pedig az azzal érintett terület kijelölése mellett a Be. 137. § (3) bekezdé- se értelmében a kényszerintézkedés hatékonyságát javító további korlátozósként akár egyfajta magatartási szabályok is előírhatók. Erre irányu- ló indítvány esetén – ha a törvényi feltételek fennállnak⁶³ – lehetőség van óvadék megállapítására és az előzetes letartóztatásnak ennek befizetése ese- tén való megszüntetésére is, jellemzően enyhébb kényszerintézkedés elren- delése mellett.

Noha a törvény szerint az enyhébb kényszerintézkedések különös indokai megegyeznek az előzetes letartóztatás indokaival, a gyakorlat figyelemmel van arra is, hogy az ezen indokokban foglalt célok közül mi és hogyan érhető el a személyi szabadság enyhébb fokú korlátozásával. Így például a Be. 129. § (2) bekezdésének c) pontja megállapítása esetén a legtöbb esetben csak az elő- zetes letartóztatás jöhet szóba – hiszen a telefonos, internetes információáram- lást az enyhébb kényszerintézkedés semmilyen mértékben nem zárja ki –, de szűkebb körben és különösen indokolt esetben ezen okból is sor kerülhet házi őrizet alkalmazására, bár az ilyen döntés kivételesnek mondható. Első látásra a bűnismétlés veszélyét is kevésbé küszöböli ki a lakhelyelhagyási tilalom, enyhe súlyú bűncselekmények vagy a nyomozás elhúzóda- sa esetén a „túlulás” elkerülése érdekében mégis sor kerülhet az elrendelésére azzal, hogy jelentő- sége ez esetben nem a terület elhagyásának tilalmában, hanem a határozatban előírt rendszeres, a rendőrségen való jelentkezési kötelezettségben mint visz- szatartó erőben rejlik. Emellett a bűnismétléstől visszatartást eredményezhet

61 Be. 138. §

62 Be. 137. §

63 A Be. 147. § (2) bekezdésében írt legalapvetőbb feltétel, hogy óvadékot csak akkor lehet megállapi- tani a terhelt megjelenésének valószínűsítésére, ha kizárólag a Be. 129. § (2) bekezdésében meghatá- rozott különös indok áll fenn.

adott esetben a meghatározott terület elhagyásának tilalma (például amikor a jellemzően nagyvárosi közegben bűnöző gyanúsítottat az állandó lakóhelyeként megjelölt falu közigazgatási határán belüli mozgásra kényszerítik) vagy a külön magatartási szabályként az előírt helytől, helytípustól való eltiltás is (például ha az ittas állapotban garázda jellegű bűncselekményeket sorozatban elkövető gyanúsított a bíróság végzésének nyomán vendéglátó-ipari helyiségbe, tipikusan a helyi kocsmába nem mehet be). A távoltartás jogintézményének speciális feltételei⁶⁴ a Be. 129. § (2) bekezdés c) és d) pontjaiban írt okokhoz állnak közel, így ez a kényszerintézkedési forma előzetes letartóztatás helyett való alkalmazása is megfontolandó lehet, elsősorban a családon belül elkövetett bűncselekmények esetében.⁶⁵ Ezek a példák is mutatják, hogy az enyhébb kényszerintézkedés alkalmazásakor is mindig az adott helyzetre kell megoldást találni az eljárási célok figyelembevételével.

Ezért sem lehet az enyhébb kényszerintézkedések elrendelésével kapcsolatos és minden ügyre automatikusan alkalmazandó módszertant leírni, a nyomozási bíró ilyen döntése is minden tekintetben egyedi. A *szükségesség* és *arányosság* alapvető kritériumait mindig az adott ügyben, az adott terhelthez nézve kell körültekintően vizsgálni, a jogalkalmazónak a törvényi keretek között valós döntési szabadsága van. A nyomozási bírói döntésnek – az anyagi jogi büntetés kiszabásától eltérően – *semmiféle generális prevenció*s cél, azaz a társadalomnak szóló általános üzenetet nem kell hordoznia, és ilyen megfontolást nem is lehet figyelembe venni. Kényszerintézkedés alkalmazása tekintetében csak a speciális, az adott terhelthez vonatkozó célokat kell és lehet vizsgálni: azt kell a megfelelő módon megakadályozni, hogy az adott személy megszökjön, elrejtőzzön, a bizonyítást meg nem engedett módon befolyásolja vagy az eljárás hatálya alatt újabb bűncselekményt kövessen el. Így mivel a döntés mindig az adott személyre szól az adott ügyben, nem is lehet a különös okokról írtakat, illetve ezen okok fennállásának következményeit pontos zsinórmértékként alkalmazni és automatikusan konkrét ügyekre vetíteni. A jelen értekezésben közölt gondolatok – azok megfontolása és elfogadása esetén – irányadó szempontok lehetnek, de alapvetően nem egyértelmű használati utasítások a kényszerintézkedésről való döntéshez. Fontosnak tartom azonban, hogy bármilyen döntést hoz is a nyomozási bíró a

⁶⁴ Be. 138/A § (2) bek.

⁶⁵ A távoltartással kapcsolatos gyakorlati probléma, hogy a Be. 138/B § (1) bekezdése szerint legfeljebb hatvan napig rendelhető el, meghosszabbítását pedig a törvény nem teszi lehetővé, így csak azokban az esetekben alkalmazható szigorúbb kényszerintézkedés helyett, amikor ez az idő is elegendő a sértett befolyásolására, illetve a bűnismétlés megelőzésére.

kényszerintézkedéssel kapcsolatos indítványokról, azt lelkiismerete szerint, a jogállami alkotmányos rendelkezések szellemében és a törvény alapján tegye, ennek során legyen figyelemmel a hazánkban is kihirdetett nemzetközi egyezményekre, valamint az azokon alapuló európai bírósági gyakorlatra, és határozatát megfelelően indokolja meg.⁶⁶

Befejező gondolatok

Amint azt az eddigiekben bemutatni és alátámasztani igyekeztem, a nyomozási bírónak az ülést eljárási garanciákkal körülbástyázva, az ügyészi álláspont kifejtésére és a védekezésre egyaránt lehetőséget adva, felkészülten kell megtartania; a megalapozott gyanút a rendelkezésre álló bizonyítékok alapvető ismeretében, azok előzetes értékelésével kell vizsgálnia; a különös indokok tekintetében egyéniesített megállapításokat kell tennie; amennyiben pedig ezek alapján szükség van kényszerintézkedés alkalmazására, akkor körültekintően kell kiválasztania az eljárási célokat biztosító legenyhébb korlátozást, amelyet csak a szükséges ideig lehet fenntartani. Szakítani kell tehát azzal a – nem előzmények nélkül kialakult, de már a gyakorlatban is meghaladottá vált – szemlélettel, amely szerint a nyomozási bíró a bizonyítékokat nem ismerheti, eleve tehetetlen, ekként az ügyészi akarat automatikus végrehajtója, a nyomozással kapcsolatban semmilyen önálló álláspontja nem lehet, vizsgálata csak formális, és ésszerű szakmai kételyeit a döntésében nem jelenítheti meg. A nyomozási bíró ezzel szemben az ügyészétől elkülönült szerepet tölt be⁶⁷, döntési felelőssége a jogszabályi keretek között önálló, a nyomozással kapcsolatos megállapításai az ügyészt nem kötik, de a kényszerintézkedésről való döntés során egyértelműen érvényesíthetők, hiszen az előzetes letartóztatás elrendelése a nyomozási bíró felelőssége, így magáról az ügyről kialakított álláspontjának is jelentősége lehet. A nyomozási bíró

66 A 93. Bkv. 3. pontja a nyomozási bíró végzése indokolásának tartalmi kritériumait foglalja össze, a vélemény e pontjával maradéktalanul egyetértek. E szerint a határozat indokolásában számot kell adni arról, hogy az előzetes letartóztatás általános feltételei fennállnak-e, és meg kell indokolni, hogy az előzetes letartóztatás mely különös okát milyen adatok alapján állapította meg a nyomozási bíró. Emellett a határozat indokolásában ki kell térni a védői ténybeli és jogi érvelésre és a nyomozási bíró azzal kapcsolatos álláspontjára.

67 Ezt az Alkotmánybíróság több határozata, legutóbb a 2011. december 19-én meghozott döntés indokolása is megerősítette, de az Emberi jogok európai egyezménye szerint is csak bíró vagy bírói hatáskörrel felruházott tisztségviselő dönthet az ilyen jellegű fogva tartásról.

döntését és megállapításait csak a végzése ellen bejelentett fellebbezés esetén eljáró másodfokú bíróság bírálhatja felül és változtathatja meg.

Ha a jövőben sor kerül a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárási szabályok módosítására⁶⁸ vagy új eljárási törvény alkotására, a jogalkotónak lehetősége lesz az általam felvetett szempontok, vitás kérdések egy részét jogszabályi szinten is rendezni, illetve egyértelműsíteni az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának figyelembevételével, bár a jelenlegi jogszabályi környezet is megfelelő alapot nyújt az alkotmányossági, emberi jogi szempontokat szem előtt tartó, korszerű és igényes nyomozási bírói munkára. Az Alkotmánybíróság hatáskörének változása, az alkotmányjogi panasz körének kiszélesítése ezzel együtt is eredményezhet hangsúlyeltolódásokat a kényszerintézkedések alkalmazásában. Az azonban a dolgok jelenlegi állása szerint is kijelenthető, hogy a nyomozási bíró tevékenységével fontos bírósági feladatot tölt be, és bár e munka lelkiismeretesen végezve valóban sajátos szerepfelfogást igényel, a vele járó önállóságot és felelősséget tekintve – mely felelősség nagysága nemcsak a döntés jelentőségében, hanem a szűk eljárási határidők által meghatározott gyors döntéshozatalban is rejlik – nem alacsonyabb rendű más jogalkalmazói tevékenységeknél. Annak érdekében, hogy ezt a laikus és jogi közvélemény is széles körben elismerje, a bírósági szervezetnek is van mit tennie. A fokozott közérdeklődés mellett folyamatosan törekedni kell a nyomozási bírói munka színvonalának növelésére, és így a szakmai elfogadottság megteremtése sem tűnik reménytelennek.

68 Már a Be. hatálybalépése előtt is jelentek meg *de lege ferenda* javaslatok – amelyek közül néhány ma is figyelemre méltó –, lásd Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás elméleti és gyakorlati kérdései. PhD-értekezés. PTE ÁJK, Pécs 2001, 413–419. o. <http://www.herke.hu/anyagok/phd.pdf>, és sajtóhírek szerint jelenleg is van törekvés a kényszerintézkedések újraszabályozására. Újragondolják az előzetes fogva tartás szabályozását. Hvg.hu, 2010. november 18. http://hvg.hu/itthon/20101118_ujragondoljak_elozetes_letartoztatasi